

DOKUMENTÁRNÍ FILM VE VÝUCE

JEDEN SVĚT
NA ŠKOLÁCH

VŠ SKRIPTA

WWW.JSNS.CZ

JEDEN SVĚT NA ŠKOLÁCH

Člověk v tísni, o. p. s.

Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2

www.jsns.cz

Editorka: Ester Pěkná

Kolektiv autorů: Vlasta Vyčichlová, Vendula Šnokhousová, František Rozum,
David Valouch, Ludmila Součková

Na přípravě publikace se dále podíleli: Karel Strachota, Aneta Hoduláková,
Tereza Pelechová, Kateřina Saporová, Linda Šilingerová, Nataša Mazáčová,
Petra Doležalová

Jazyková úprava: Lenka Potužníková

Grafická úprava a sazba: Mowshe

2015 Člověk v tísni, o. p. s.

Všechna práva vyhrazena

ISBN: 978-80-87456-65-1

DOKUMENTÁRNÍ FILM VE VÝUCE

VŠ SKRIPTA

**JEDEN SVĚT
NA ŠKOLÁCH**

WWW.JSNS.CZ

ÚVOD	5
1. DOKUMENTÁRNÍ FILM	8
1.1 Co je dokumentární film	8
1.2 Stručná historie dokumentárního filmu	10
1.3 Kategorie dokumentárního filmu	13
1.4 Autorské právo v praxi	19
2. VZDĚLÁVÁNÍ PROSTŘEDNICTVÍM DOKUMENTÁRNÍHO FILMU	26
2.1 Základy používání dokumentárního filmu ve výuce	27
2.2 Reflexe emocí po filmové projekci	31
2.3 Metody práce s dokumentárním filmem ve výuce	36
2.4 Využití dokumentárního filmu při realizaci průřezových témat	43
2.5 Jak vyučovat kontroverzní témata	58
2.6 Doporučení pro organizování a vedení diskusí	60
2.7 Projektové vyučování	63
3. ZKUŠENOSTI Z PRAXE	70
3.1 Vzdělávání prostřednictvím dokumentárního filmu na základních školách	70
3.2 Vzdělávání prostřednictvím dokumentárního filmu na středních školách	74
PŘÍLOHA	83
Audiovizuální lekce	

ÚVOD

Jeden svět na školách (JSNS) je vzdělávacím programem společnosti Člověk v tísni. Již od roku 2001 připravujeme výukové materiály pro základní a střední školy v Čechách i zahraničí. Základem těchto materiálů jsou dokumentární filmy doplněné o metodické aktivity využitelné v hodinách. Při jejich zpracování klademe mimořádný důraz na praktickou využitelnost, a proto všechny vznikají ve spolupráci s učiteli. S našimi podklady pracují učitelé a žáci na více než 3300 základních a středních školách. Věnujeme se lidským právům, moderním československým dějinám, mediálnímu vzdělávání a mnoha dalším tématům.

Cílem publikace, kterou právě držíte v rukou, je představení dokumentárního filmu jako unikátního vzdělávacího nástroje, který dokáže otevírat důležitá témata dnešního světa, probouzet naši citlivost.

Předkládaná skripta přináší komplexní pohled na možnosti práce s dokumentárním filmem ve výuce. V úvodní části stručně představujeme dokumentární film jako takový, jeho historický vývoj i různé filmařské přístupy ke zpracování reality. Tato část přináší i základní informace z oblasti autorského práva, do které využívání audiovizuálních materiálů ve výuce spadá.

V následujících kapitolách jsme pro vás připravili konkrétní doporučení pro práci s filmem. Dozvíte se, jak připravit a strukturovat hodinu s filmovou projekcí, na co si dát pozor, proč a jak je nezbytné ošetřit filmem vyvolané emoce i jaké příležitosti společné sdílení filmu vám a vašim žákům nabízí. Najdete zde příklady konkrétních metod a aktivit, které můžete ve výuce využít, a dále například doporučení pro výuku kontroverzních témat nebo organizování diskusí.

Předkládané aktivity a postupy jsou ilustrovány na příkladech konkrétních dokumentárních filmů. Všechny zmiňované filmy jsou k dispozici na našem webovém portálu jsns.cz ve formě audiovizuálních lekcí. Audiovizuální lekci koncipujeme jako hotový výukový balíček, který vždy obsahuje dokumentární film či sociální spot, přehledně zpracované aktivity pro práci v hodinách a další doprovodné informační materiály. Ukázkou jedné kompletní audiovizuální lekce jsme do skript pro ilustraci zařadili také.

Zkušenosti a doporučení pedagogů z praxe, kteří naše podklady ve své výuce dlouhodobě využívají, najdete v úplném závěru této publikace.

S přáním příjemného čtení

Ester Pěkná

koordinátorka projektu

MILÍ PŘÁTELÉ,

tato skripta vznikla jako důsledek našeho několikaletého působení na některých univerzitách, kde jsme si ověřovali, zda by pro vás, vysokoškolské studenty, bylo zajímavé a inspirativní seznámit se s možnostmi, které nabízí náš program Jeden svět na školách (JSNŠ).

I na akademické půdě se potvrdilo to, že používání dokumentárního filmu ve výuce je něco, co zajímá nejen pedagogy, ale i žáky, studenty, a dokonce i jejich rodiče a známé.

Společné sdílení silných příběhů lidí, kteří se ocitli v obtížné životní situaci, případně ji dokážou inspirativně řešit, je zřejmě nejen něco, co je naší aktuální vnitřní i vnější potřebou, ale zároveň něco, co nás spojuje s kořeny, co kontinuálně navazuje na dávnou, skoro zapomenutou vypravěčskou tradici. Jen se změnila podmínky: namísto v létě u ohniště nebo v zimě ve světnici při draní peří sedíme dnes před monitory počítačů nebo před filmovým plátnem.

Ale podstata se nemění: sdílením příběhů druhých máme stejně jako kdysi naši předkové možnost moudřet, prožívat katarzi, prohlubovat své pochopení a porozumění, rozvíjet svou empatii, schopnost naslouchat, ochotu pomáhat a nacházet odvahu aktivně měnit sebe i svět kolem nás.

O generaci dnešních žáků a studentů se často říká, že je současný svět nezajímá, a když, tak jen z hlediska osobního pohodlí a dosahování materiálního luxusu. Naše práce s dokumentárním filmem naštěstí ukazuje omyl tohoto soudu – a 15 let je jistě dost dlouhá doba, abychom to, co jsme při projekcích dokumentů na školách zjistili, mohli považovat za průkazné.

Žáci a studenti dnes rozhodně nejsou ani leniví, ani bez zájmu, ani bez nápadů a naštěstí ani bez chuti své nápady realizovat. Jsou podnikaví, kreativní, soucitní, solidární, schopní respektu, naslouchání i empatie – můžeme se tedy jen ptát, do jaké míry v nich současný vzdělávací systém tyto schopnosti rozvíjí a podporuje.

My jsme si ověřili, že program JSNŠ to dokáže. Jestli zmíněné schopnosti a z nich vyrůstající postoje rovněž chcete u svých budoucích žáků a studentů rozvíjet, pak jsou tato skripta určena právě vám. Přejeme vám, aby se stala vašim účinným pomocníkem při budoucí práci ve školních třídách, ale také při práci na sobě samých.

Vlasta Vyčichlová

pedagožka, lektorka VŠ kurzů

1. DOKUMENTÁRNÍ FILM

1.1 Co je dokumentární film

Dokumentární film lze charakterizovat jako „tvůrčí zpracování reality“. Poprvé se objevil na přelomu 19. a 20. století a od té doby se ustavičně proměňuje – těží z neustálého rozvoje filmové technologie, přizpůsobuje se moderním druhům médií, ale také odráží nové myšlenky a postoje měnící se společnosti. Postupně se dokumentární filmy začaly diferencovat, a vznikly tak různé druhy dokumentů.

Dokumenty rozšiřují obzory, inspirují a vzdělávají. Zpravidla mívají alespoň jeden z následujících cílů:

- dokumentovat konkrétní téma za účelem uchování znalostí o něm
- odhalit něco nového o daném tématu
- umožnit divákovi vcítit se do života natáčených lidí
- obhajovat myšlenky, postoje nebo témata prezentované ve filmu
- upozornit na problémy současného světa

Slovo dokument pochází z latinského „documentum“ a může označovat doklad, důležitou listinu, důkaz nebo svědectví. Přídavné jméno dokumentární pak vyjadřuje, že něco je založené na dokumentech, tedy jakýsi průkazný, věrohodný materiál. V audiovizuální tvorbě název dokument zastřešuje filmové a televizní žánry založené na autentickém zachycení skutečných událostí, využívající přímých svědeckých výpovědí.

Termín „dokumentární film“ v dnešním slova smyslu začal jako první užívat John Grierson, slavný skotský režisér a zakladatel Národní filmové rady Kanady (National Film Board of Canada – NFB). Již předtím se slovo dokumentární v souvislosti se zobrazováním používalo zejména při hodnocení realističnosti maleb. Později se tento pojem objevil v rané kinematografii, kdy jím občas byly označovány krátké filmy společnosti bratří Lumièrů natočené v exotických zemích, jejichž cílem bylo přinést svědectví o zcela jiném způsobu života.

Grierson pak prohlásil, že dokumentární filmy jsou „tvůrčím zpracováním reality“. Dokument zobrazuje „reálný“ svět očima svého tvůrce. Nejedná se o fikci, ale reprezentuje jeden úhel pohledu na skutečnost. O Griersonově definici se po desetiletí vedou horlivé diskuse. Naše představy o zachycení reality objektivem kamery se neustále proměňují. Existují vůbec nějaké limity pro kreativitu filmaře? Přestává v určitém bodě film být dokumentárním?

Jedním z půvabů dokumentárního filmu je, že umožňuje divákovi přenést se na chvíli do jiného světa, do života jiných skutečných lidí. Někdy je zobrazovaná realita velmi nepříjemná a komplikovaná a její sledování o to složitější, že dokument nenabízí jednoduché odpovědi. Ale právě proto jsou dokumentární filmy tak důležité – otvírají nám oči, abychom spatřili ty aspekty našeho světa, na které bychom možná jinak nikdy nepomysleli.

Kromě faktického obsahu může dokument zprostředkovávat autentické obrazy, zvuky, konkrétní příběhy, a dokáže tak vyvolat intenzivní zážitek a prohloubit zájem o danou látku.

Vedle vzdělávacího má zároveň výrazný výchovný potenciál – pro rozvoj osobnosti a formování postojů jsou kromě faktů důležité rovněž emoce, jinými slovy vedle „vidět a slyšet“ je důležité také „vcítit se a pochopit“ – a právě tuto schopnost dokument rozvíjí. To s sebou ale nese i možná úskalí. Dokumentární film může obsahovat řadu skrytých sdělení, zkreslení nebo předsudků, vyplývajících z kulturního a dobového kontextu. Jako jakékoli jiné médium může – ať již záměrně, nebo nezáměrně – ovlivnit naše vnímání skutečnosti, aniž bychom si toho byli plně vědomi.

1.2 Stručná historie dokumentárního filmu

Touha dokumentovat – zachovat nějaký záznam – je stará jako lidstvo samo. Vždyť již naši dávní předkové malovali na stěny jeskyní. A z téhož důvodu jistě vznikla řada literárních, malířských či sochařských děl. Bezprostředním předchůdcem dokumentárního filmu byla fotografie. Prvními opravdu úspěšnými vynálezci pohyblivého obrazu se stali Francouzi – bratři Lumièrovi. Filmová kamera Thomase Edisona byla obrovská a nehybná, avšak bratrům Lumièrovým se podařilo postavit lehkou, přenosnou kameru, kterou bylo možné přeměnit na projektor. Lumièrovi organizovali veřejné projekce filmových záznamů, které jejich kameramani pořizovali po celém světě.

Nejslavnějším raným dokumentem se stal *Nanuk, člověk primitivní* Roberta Flahertyho, uvedený v roce 1922. Někteří jej dokonce označují za první skutečný dokumentární film. *Nanuk* není jen sbírkou scén ze života za polárním kruhem, ale má ucelenou strukturu a nabízí osobní pohled na život jedné rodiny Inuitů. Flaherty byl kritizován za to, že zmanipuloval realitu ve prospěch filmu. Členy inuitské rodiny například vybral tak, aby odpovídali jeho představě o typických zástupcích inuitského etnika, a dal jim i nová jména, která byla snadněji zapamatovatelná pro západní diváky. Uměle vytvářel i jednotlivé situace, například slavná scéna stavby iglú byla zinscenována pouze pro účely filmu. Diváci však měli a mají při sledování filmu pocit, že společně s portrétovanými Inuity sdílejí jejich život. *Nanuk* byl mimořádně úspěšný a dodnes neztratil nic ze své poutavosti.

Nanuk, člověk primitivní
Robert J. Flaherty
USA, Francie / 1922 / 79 min.

Jedním z důvodů velké důležitosti a vlivu filmů typu *Nanuk, člověk primitivní* bylo to, že zobrazovaly místa, která by většina lidí jinak neměla možnost vidět. Dokumentární filmy z dalekých krajů tak současně – ač nechtěně – často přispívaly k vytváření mylných představ a stereotypů. Pro mnoho lidí tehdy (stejně jako dnes) vidět znamenalo věřit. Dokumenty jsou natolik přesvědčivé, že nekritičtí diváci mohou slepě uvěřit v pravdivost všeho, co vidí na plátně

nebo na obrazovce. Právě proto má dokumentarista vůči divákům i svým protagonistům etickou odpovědnost zobrazit pravdu tak, jak ji on sám vidí.

V recenzi dalšího Flahertyho filmu *Moana* (1926) poprvé použil John Grierson termín „dokumentární film“. Napsal: „*Moana je vizuálním vyprávěním událostí každodenního života polynéského mladíka a jeho rodiny, a má tak samozřejmě dokumentární hodnotu.*“ Griersonovo vlastní psaní a natáčení následně podnítilo vznik dokumentárního hnutí ve Velké Británii a v dalších zemích. Grierson se domníval, že by dokumenty mohly umožnit občanům účinně se podílet na společenských změnách. Právě tato myšlenka se posléze stala východiskem pro založení výše zmíněné Národní filmové rady Kanady.

Ve 20. a 30. letech 20. století objevovalo potenciál dokumentárních filmů mnoho umělců, kteří přispěli k různorodosti tohoto žánru. V Sovětském svazu rozvíjel revoluční umělec Dziga Vertov myšlenku filmové kamery jako „kino-oka“, mechanického oka zachycujícího „pravdu v pohybu“. Další filmaři, jako Walter Ruttmann, používali pohyb kamery a střih ke zdůraznění poetických a estetických aspektů reality. Ruttmannovo veledílo *Berlín: Symfonie velkoměsta* (1927) ukázalo, že dokumentární film může mít silné umělecké vyznění.

V Německu byla pověřena talentovaná Leni Riefenstahl, aby zaznamenala sjezd nacistické strany v propagandistickém filmu *Triumf vůle* (1935). Propagandistické také byly v jistém ohledu dokumentární filmy sponzorované vládami, jako například série filmů *Zač bojujeme* (1942–1945) od hollywoodského režiséra Franka Capry, která měla za cíl zajistit USA podporu veřejnosti ve druhé světové válce. Podobné filmy produkoval za války i Grierson, který stál tehdy v čele NFB. Domníval se, že dokumentární film má ve válečném období důležitý propagandistický účel, musí Kanadčanům ukázat, za co bojují, a emotivními prostředky jim vdechnout odhodlání k tomuto boji. NFB tehdy zaměstnávala stovky lidí a během války vytvořila více než 1000 filmů.

Rozvoj dokumentárního filmu zásadně ovlivňoval vývoj technologií. Již ve 20. letech 20. století existoval 16milimetrový film a začaly se objevovat snadněji ovladatelné a lehčí kamery, které se dokonce daly nést na rameni nebo v ruce (např. kamera Kinamo). Ačkoli byla zvuková éra filmu zahájena již v roce 1927, byl záznam zvuku i nadále složitý proces. Velkou technickou inovací se stala koncepce přenosného magnetofonu Nagra v roce 1953. Od roku 1958 bylo možné zaznamenávat zvuk současně s obrazem a v dokumentárních filmech dostaly výrazný prostor dialogy. Vynález filmů s větší citlivostí umožnil vznik dokumentů obsahujících více rozhovorů pořízených přímo na místě natáčení. Vývoj magnetické videopásky pak přispěl k dalšímu zjednodušení celého procesu. Technologický rozvoj ovlivnil i chápání dokumentu jako takového, a tím podpořil i nové tvůrčí přístupy a větší rozmanitost dokumentárních žánrů. Tvůrci najednou mohli vytvářet osobnější filmy s menším štábem a méně nákladné vybavení také otevřelo dveře k filmování více lidem.

V 50. a 60. letech 20. století se začaly dokumenty objevovat i v televizi. S postupným rozšiřováním kabelové televize a satelitního vysílání rostly i příležitosti pro financování a distribuci dokumentárních filmů. Televize také přispěla k rozrůznění žánrů dokumentárního filmu – specializované kanály

dnes vysílají přírodopisné, etnografické, historické a další typy dokumentů. Objevují se jak nezávislé autorské dokumentární filmy, které televize zakoupila, tak dokumenty vytvořené přímo pro potřeby televizního vysílání. Témata i způsob zpracování těchto „televizních“ dokumentů jsou ovlivněny dostupnými financemi, časem a obecnými programovými požadavky dané televizní stanicí. Nekladou zpravidla takový důraz na uměleckou vizi autora. V tomto ohledu mají blízko k reportážím a publicistice – zpravodajským formám zaměřeným na poměrně rychlé standardizované zpracování aktuálních témat, využívajícím jen část z bohatství filmové řeči. Zdařilý autorský dokumentární film může být v porovnání s reportáží nebo publicistikou více nadčasový, protože se snaží zpracovat téma hlouběji a zároveň mu dodává specifickou estetickou kvalitu. V současné době veřejnoprávní televize (BBC, ZDF nebo ČT) i soukromé společnosti (HBO) dávají větší prostor právě autorským dokumentům, případně investují do vlastních náročnějších dokumentárních cyklů. Oproti hraným filmům jsou totiž dokumentární filmy výrazně levnější a vhodně zvolené téma dokáže přitáhnout pozornost diváků.

Na počátku 21. století dosáhly velkých úspěchů v kinech celovečerní dokumentární filmy jako *Mlha války* (2003), *Fahrenheit 9/11* (2004), *Korporace* (2003) nebo *Super Size Me* (2004), které ukázaly, jak jsou pro diváky atraktivní filmy podrobně zkoumající zásadní společenské a politické fenomény. České diváky v posledních letech přilákaly do kin zejména časosběrné dokumenty, například *Občan Havel* (2008), *Katka* (2010) nebo *René* (2008). Zájem vzbudila i čtveřice historických dokumentárních filmů *Zapomenuté transporty* (2007–2009) nebo sociálně angažovaný snímek *Auto*Mat* (2009). Na světových dokumentárních festivalech měl nebývalý ohlas *Český sen* (2004), označovaný svými tvůrci za „první českou filmovou reality show“.

Novou platformou pro dokumentární filmy, a v poslední době i významným trhem, se stal internet. Kromě zpravodajských serverů a sociálních sítí, na nichž lidé sdílejí miliony (často autorských) videí, se otevřel prostor i pro koncepčnější řešení on-line distribuce dokumentárních filmů. Objevily se desítky internetových portálů, které od tvůrců nakoupí práva a pak nabízejí dokumentární filmy ke zhlédnutí zdarma nebo za symbolický poplatek. Zároveň je dnes možné prostřednictvím internetu na výrobu dokumentárního filmu přispět (tzv. crowdfunding), a stát se tak jeho spolutvůrcem. Internetová diskusní fóra a blogy také podněcují polemiky o filmech a jejich tématech.

1.3 Kategorie dokumentárního filmu

Snažit se kategorizovat dokumenty je poměrně obtížné: filmy neustále z nově vytvářených kategorií vyklouzávají. Následující „kategorie“ představují obecný popis způsobů, jakými filmaři přistupují ke zpracovávané látce.

VÝKLADOVÉ DOKUMENTÁRNÍ FILMY

Výkladový dokument je přesně to, co si většina z nás pod pojmem dokumentární film představí. Tyto filmy oslovují diváky přímo a ukazují jim realitu bez jakýchkoli příkras. Často nás jimi provází hlas vypravěče, který vysvětluje, na co se díváme.

Výkladový dokument je jako esej: prezentuje informace a případně předkládá přesvědčivé důkazy nebo interpretace konkrétních událostí. Tento typ dokumentárního filmu buď jasně sděluje nebo mírně naznačuje, jaký zaujímá autor k tématu postoj.

Výkladové filmy zpravidla dokumentují události, které se již staly. Filmaři v nich často používají inscenované záběry pro ilustraci prezentovaných informací nebo dotvoření uceleného pohledu. Výjimečně dokonce využívají hrané rekonstrukce. Někteří odborníci tuto praxi kritizují, protože podle nich porušuje nepsanou dohodu dokumentaristy a diváka o zobrazování reality. Filmaři používající podobné postupy se ale brání tím, že dramaturgie jen zobrazují to, co se událo dříve, a jejich účelem není někoho klamat, ale naopak ukázat průběh události a umožnit divákům lépe ji pochopit.

Případ Dr. Horáková
Jan Mudra
Česká republika /
1990 / 55 min.

Tvůrci filmu Případ Dr. Horáková na základě archivních záběrů a zpovědí pamětníků převypravují životní osudy významné postavy našich dějin. Srozumitelnou formou seznámují s činy i názory ženy popravené komunisty.

OBSERVAČNÍ DOKUMENTÁRNÍ FILMY

Observační dokument těží z vývoje přenosných kamer a zvukových zařízení. V 60. letech 20. století někteří filmaři vystřízlivěli z okouzlení výkladovými dokumenty a hledali dokumentární styl, který by lépe zprostředkoval skutečnost. Chtěli, aby dokumenty měly spíše sebevysvětlující charakter, aby jejich aktéři hovořili vlastními slovy a aby interpretace filmových tvůrců příliš nezasahovala do divákovy vnímání filmu. A tak se téměř ve stejné době objevily

v Severní Americe a v Evropě dva směry observačního dokumentu: direct cinema a cinéma vérité.

DIRECT CINEMA

Dokumentární film ve stylu direct cinema obvykle zaznamenává právě probíhající událost tak, jak se skutečně odehrává. A to s minimálními zásahy ze strany filmaře. Dokumenty tohoto typu se poprvé objevily v 50. a 60. letech minulého století, když se začaly používat ruční kamery a přenosná zvuková zařízení.

Autoři hlásící se ke směru direct cinema používali tuto technologii často k dokumentování různých sociálních nepokojů či zásadních politických událostí. Režiséři zaznamenávali výpovědi lidí při rozhovorech, vyslechli si všechny strany konfliktu a čekali, až jim události samy přinesou dramatické záběry, jež dodají filmu na síle. Filmaři natáčející ve stylu direct cinema sice přímo do událostí nezasahují, ale mohou svůj osobní pohled promítnout v tom, co a koho natáčejí, a samozřejmě také ve výsledném vyznění filmu po konečných úpravách.

Barmský VJ
Anders Østergaard
Norsko, Švédsko, Dánsko,
Velká Británie /
2008 / 55 min.

Pro vznik filmu Barmský VJ riskovalo mnoho reportérů život, když skrytou nebo ruční kamerou natáčeli zásahy barmské vojenské junty na protivládáních demonstracích. Bezprostřední audiovizuální svědectví ze země, kde nezávislá média nemají své místo, pak obletěla celý svět.

CINÉMA VÉRITÉ

Přístup cinéma vérité je podobný stylu direct cinema – v obou případech se kamera pohybuje přímo v zobrazovaném sociálním prostředí a aktéři filmu se mohou přirozeně projevit. Rozdíl je však v míře intervence tvůrce, který v rámci cinéma vérité postupuje aktivněji a podporuje konfrontaci. Kamera je zde vnímána jako určitý katalyzátor změn – podněcuje konfliktní situace, aby posléze došlo k určitému řešení.

Mladý, hrdý, nácek
David Modell
Velká Británie /
2002 / 49 min.

Režisér snímku *Mladý, hrdý, nácek* strávil několik měsíců po boku mladého příznivce extrémní pravice, aby přinesl autentické svědectví o nenávislivých idejích, které jsou dosud zakořeněny ve společnosti. V klíčové scéně filmu mladíkovi odhaluje svůj názor na jeho postoje.

PARTICIPAČNÍ DOKUMENTÁRNÍ FILMY

V případě dokumentů s lidskoprávní a společensky angažovanou tematikou se často využívá tzv. participační způsob filmové tvorby, který také čerpá z některých aspektů cinéma vérité. Režisér zde zaujímá angažovaný postoj, aktivně se účastní událostí, o nichž vypráví, a spolu se svými protagonisty se i on stává aktérem děje. Režisér volí tento přístup z různých důvodů – někdy na sebe bere roli investigativního novináře, jindy se ve filmu objevuje, protože se ho události bezprostředně dotýkají.

Nikomu jsem neublížil
Pavel Křemen
Česká republika /
2011 / 43 min.

Ve filmu *Nikomu jsem neublížil* vypovídají bývalí spolupracovníci Státní bezpečnosti o své minulosti a bez obalu reagují na všechny položené otázky. Režisér zpovídá také svého blízkého přítele, který na něj a jejich společné přátele léta donášel.

Pro participační způsob filmové tvorby jsou stěžejní rozhovory a interakce mezi režisérem a aktéry filmu. Cílem není objektivní zachycení situace, naopak přístup režiséra je otevřeně angažovaný a emocionálně zabarvený, což se promítá i do způsobu vedení rozhovorů. Princip konfrontačního rozhovoru se objevuje například ve filmech s tematikou vyrovnání se s minulostí, v nichž zaznívají výpovědi nejen obětí totalitních režimů, ale i viníků. Participační způsob také zdůrazňuje provázanost konkrétních lidských osudů s historickým a společenským děním.

REFLEXIVNÍ DOKUMENTÁRNÍ FILMY

Reflexivní způsob tvorby klade důraz na komunikaci mezi divákem a autorem. V tom se liší od participačních dokumentů, které se soustředí především na interakci mezi režisérem a protagonisty. Tvůrce reflexivního filmu otevřeně hovoří ve svém díle o problematice ztvárnění světa. Vychází z předpokladu, že diváci vědí, jak film s realitou manipuluje, proto záměrně odhaluje sám sebe, své názory, a dokonce i samotný průběh natáčení. Dokument tak „reflektuje“ proces vzniku filmu a zachycuje režisérovo průběžné hledání pravdy.

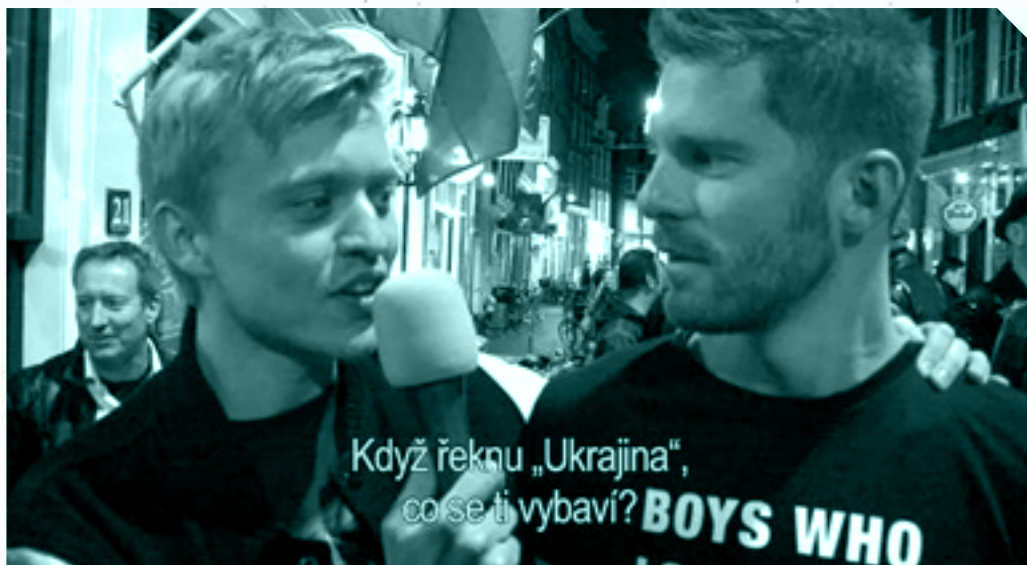
Ti druzí
Willem Timmers, Ilja Kok
Nizozemsko, Etiopie /
2011 / 25 min.

V dokumentu Ti druzí se střetává svět svérázné domorodé ženy a senzacechtivé holandské turistky a ukazují se dopady turistického ruchu na život afrických kmenů. Evropská protagonistka je stejně jako divák vedena k reflexi svého chování.

DOKUMENTÁRNÍ FILMY TOČENÉ Z POHLEDU PRVNÍ OSOBY

Dokumentární filmy z pohledu první osoby bývají obvykle natočeny na ruční kameru. Filmař používá dokumentární formu k prozkoumání své vlastní situace, kdy je pro něj kamera prostředkem sebepoznání a sebeodhalení. Tento typ filmu může mít mnoho forem – od časově či tematicky ohraničeného vyprávění provázeného režisérovy komentářem až po volnou osobní reflexi.

Duhový šampionát
Nicolaas Veul, Tim Besten
Nizozemsko / 2012 / 48 min.

Ve filmu Duhový šampionát vyrazí dva holandské gayové na Ukrajinu sledovat přípravy a průběh první tamější gay prýde. Na vlastní kůži poznávají situaci v zemi, kde je LGBT komunita tvrdě utlačována.

POETICKÉ DOKUMENTÁRNÍ FILMY

Poetické dokumentární filmy se snaží ukázat svět v jeho neobvyklé, výjimečné kvalitě. Poetický dokumentarista netouží tolik zaznamenat názory nebo ideje, ale používá kameru a střih jako umělecké prostředky. Cílem těchto snímků je zprostředkovat divákům nový pohled na svět. Někdy je známé a běžné jinak uspořádáno či zvýrazněno, jindy jsou pomocí střihu či hudby dodány obrazům originální rytmus a dynamika.

Muž, který sázel stromy
Frédéric Back
Kanada / 1987 / 30 min.

Poeticky laděný snímek Muž, který sázel stromy vypráví příběh muže, který svůj život zasvětil přírodě. Animovaný film divákům ukazuje, že i jediný člověk může díky vytrvalosti dosáhnout velkých cílů.

DOCU-DRAMA

Do kategorie docu-drama jsou zařazovány buď hrané filmy využívající dokumentární postupy, nebo dokumenty obsahující hrané prvky. Druhá ze zmiňovaných možností se někdy též označuje jako „dramatizovaný dokumentární film“.

Tento původně televizní formát má silnou tradici zejména ve Velké Británii a ve Spojených státech. Docu-dramata vycházejí z podrobných rešerší tématu, často až na úrovni investigativní žurnalistiky. Týkají se reálných událostí a obsahují výpovědi skutečných aktérů. Zároveň jsou v nich však použity inscenované pasáže, jejichž úkolem je divákům přiblížit události, které by jinak nebylo možné natočit.

Dramatizované dokumenty jsou natáčeny podle scénáře a způsobem výroby jsou blízké tvorbě hraných filmů. Tyto postupy umožňují vtáhnout diváky do děje více než třeba klasická reportáž, proto je formát velice často využíván v televizní produkci.

Hořící keř (I–III)
Agnieszka Holland
Česká republika, Polsko /
2013 / 84 min.,
72 min., 74 min.

Třídílný film Hořící keř vypráví o činu Jana Palacha, který sebeupálením protestoval proti situaci v zemi. Film spojuje faktografický základ s dramatickými prvky, a poutavě tak vypovídá o následcích Palachovy oběti i o atmosféře v tehdejší společnosti.

TELEVIZNÍ HYBRIDY

Dokumentární postupy ovlivnily i podobu celovečerních filmů a televizní produkce. Filmoví a televizní režiséři často použijí k vytvoření iluze syrové reality ruční kameru a nestabilní obraz observačního filmu, i když natáčejí profesionální herce ve scénách s detailně rozepsaným scénářem. Pokud sledujete televizi kriticky, často uvidíte „dokumentární záběry“ použité i v titulkových sekvencích a v dalších částech fiktivních příběhů.

1.4 Autorské právo v praxi

Využívání audiovizuálních materiálů spadá do oblasti autorského práva. Chceme-li tedy ve výuce tyto materiály používat, je nezbytné mít o autorském právu alespoň základní povědomí. V současné době je vcelku snadné stáhnout si například film nebo hudbu z internetu. Je to ale legální? Za jakých podmínek můžeme autorské dílo použít?

AUTORSKÉ PRÁVO

Jedná se o odvětví práva, které popisuje práva tvůrců autorských děl (spisovatelů, hudebníků, malířů, filmařů, vědců, programátorů apod.) ve vztahu k výsledkům jejich tvorby. Je jedním z druhů tzv. práv duševního vlastnictví. Prostřednictvím autorského práva poskytuje stát po jistou omezenou dobu autorům výlučnou možnost rozhodnout o některých aspektech využívání jejich děl.

Autorská práva upravuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon. Tento zákon vznikl zejména na základě řady mezinárodních úmluv, které byly přijaty tak, aby obsah ochrany poskytované autorům byl ve státech, které dohody uzavřely, totožný či alespoň podobný. Základní znaky autorského díla (které musejí být splněny všechny současně) jsou podle autorského zákona tyto:

- jde o dílo umělecké či vědecké
- dílo je jedinečným výsledkem tvůrčí činnosti autora
- dílo je vyjádřeno v jakékoli objektivně vnímatelné podobě (včetně podoby elektronické), ať už trvale, nebo dočasně, bez ohledu na jeho rozsah, účel nebo význam

Autorské právo tedy nechrání samotné myšlenky, náměty či ideje, ale pouze konkrétní díla, tzn. taková, která jsou vyjádřena v objektivně vnímatelné podobě. V některých případech může být sporné, kdy se ještě jedná o autorské dílo, a kdy už ne – jde obvykle o otázku, zda je v díle nějaký tvůrčí vklad autora.

Autorský zákon kromě uvedené obecné definice díla nabízí výčet toho, co autorským dílem je, a co autorským dílem naopak není:

„Dílem je zejména dílo slovesné vyjádřené řečí nebo písmem, dílo hudební, dílo dramatické a dílo hudebně dramatické, dílo choreografické a dílo pantomimické, dílo fotografické a dílo vyjádřené postupem podobným fotografii, dílo audiovizuální, jako je dílo kinematografické, dílo výtvarné, jako je dílo malířské, grafické a sochařské, dílo architektonické včetně díla urbanistického, dílo užitého umění a dílo kartografické.“ Patří sem také dílo vzniklé tvůrčím zpracováním jiného díla, včetně jeho překladu do jiného jazyka (zde ovšem platí, že musí jít o překlad s tvůrčím vkladem autora – takže např. překlad básně obvykle autorským dílem bude, zatímco třeba překlad popisného novinového článku nikoli).

„Dílem není zejména námět díla sám o sobě, denní zpráva nebo jiný údaj sám o sobě, myšlenka, postup, princip, metoda, objev, vědecká teorie, matematický a obdobný vzorec, statistický graf a podobný předmět sám o sobě.“

AUDIOVIZUÁLNÍ DÍLA

Autorský zákon obsahuje speciální ustanovení týkající se audiovizuálních děl. Zákon definuje audiovizuální dílo jako „... *dílo vytvořené uspořádáním děl audiovizuálně užitých, ať již zpracovaných, či nezpracovaných, které sestává z řady zaznamenaných spolu souvisejících obrazů, vyvolávajících dojem pohybu, ať již doprovázených zvukem, či nikoli, vnímatelných zrakem, a jsou-li doprovázeny zvukem, vnímatelných i sluchem.*“ Jde tedy v zásadě o spojení více děl, tzv. audiovizuálně užitých (scénář, střih, kamera, hudba aj.). Zpracovat a zařadit tato díla do díla audiovizuálního lze jen se svolením autorů všech jednotlivých složek.

Autorem audiovizuálního díla jako celku je režisér. Tím však nejsou dotčena práva autorů jednotlivých audiovizuálně užitých děl. Licenci k těmto právům je třeba ošetřit při vzniku filmu.

Při užívání audiovizuálního díla je pak třeba brát ohled především na jeho hudební složku. Licence udělená autorem (resp. kolektivním správcem OSA, viz níže) k zařazení hudebního díla do filmu (tzv. synchronizace) totiž nepokrývá následné užití hudební složky v rámci užívání filmu (prodej kopií filmu, promítání v kinech, na festivalech apod.), potřebné licence je třeba sjednávat zvlášť.

Při použití filmu pro ilustrační účely ve vyučování se za hudbu neplatí, při jakémkoli jiném užití ano. Například k legálnímu zařazení hudby do filmu (i žákovského) je třeba souhlasu autora hudby. Jde o licenci k tzv. synchronizaci. Za účelem získání této licence je třeba obrátit se v první řadě na kolektivního správce práv OSA, eventuálně i Intergram. Kolektivní správce zjistí, zda daného autora zastupuje, a pokud ne, předá vám kontakt na něj či osobu/organizaci, která ho zastupuje. Pozor tedy, licence k synchronizaci je pouze licenci k zařazení hudebního díla do filmu, nezahrnuje licenci k rozmnožování, šíření či veřejné produkci (promítání) hudebního díla v rámci filmu. Takovou licenci, jak už bylo řečeno, je třeba sjednat zvlášť.

OBSAH AUTORSKÉHO PRÁVA

Autorská práva k dílu získává automaticky jeho autor, fyzická osoba, která dílo vytvořila (v případě spoluautorství všichni autoři společně a nerozdílně). Určitou výjimku představují tzv. zaměstnanecká díla, tzn. díla, která autor vytvořil v rámci plnění svých povinností k zaměstnavateli. U takových děl (není-li dohodnuto jinak) majetková práva vykonává svým jménem a na svůj účet zaměstnavatel. Obdobně se zachází s tzv. kolektivními díly, tzn. díly tvořenými více autory na podnět a pod vedením fyzické či právnické osoby a uváděnými na veřejnost pod jejím jménem, přičemž příspěvky zahrnuté do takového díla nejsou schopny samostatného užití.

Anglicky je autorské právo označováno jako copyright nebo též symbolem ©. Uvedení této značky v českém právním prostředí nemá v podstatě žádný právní význam, je pouze informativní, autorské dílo je chráněno zákonem i bez uvedení tohoto symbolu.

Autorská práva k dílu zahrnují:

Osobnostní práva

Ta náleží výlučně autorovi, který se jich nemůže vzdát nebo je převést na někoho jiného, a trvají až do autorovy smrti – jde o právo rozhodnout o zveřejnění díla, právo osobovat si autorství, právo na nedotknutelnost díla (resp. právo udělit svolení ke změně díla či jinému zásahu do díla).

Majetková práva (právo dílo užít)

Majetková práva trvají po dobu autorova života a pak ještě 70 let po jeho smrti. Po uplynutí této doby zanikají a dílo se stává „volným“, může jej užívat kdokoli. Majetková práva zahrnují zejména právo dílo užít. Právem dílo užít je:

- právo na rozmnožování díla
- právo na rozšiřování originálu nebo rozmnoženiny díla¹
- právo na pronájem originálu nebo rozmnoženiny díla
- právo na půjčování originálu nebo rozmnoženiny díla
- právo na vystavování originálu nebo rozmnoženiny díla
- právo na sdělování díla veřejnosti, zejména:
 - právo na provozování díla živě nebo ze záznamu a přenos provozování díla
 - právo na vysílání díla rozhlasem či televizí a přenos rozhlasového nebo televizního vysílání díla
 - právo na provozování rozhlasového či televizního vysílání díla

Je nutné mít na paměti, že ani zakoupením legální kopie filmu, například na DVD, nezískáváte právo tento film veřejně promítat (např. v kavárně, v místním kině). Na tuto situaci nemá vliv ani to, zda na danou projekci vybíráte vstupné, nebo ne. K legálnímu promítání pro veřejnost je vždy třeba získat souhlas majitelů autorských práv a splnit další povinnosti ve vztahu ke kolektivním správcům autorských práv (zejména OSA, Intergram).

Základním typem dohody o autorských právech je poskytnutí tzv. licence, licenční smlouva. Pomocí licenční smlouvy autor (resp. osoba vykonávající majetková práva k dílu) poskytuje jiné osobě oprávnění k užití již existujícího díla za určitých podmínek (zpravidla na základě odměny).

V situaci, kdy má dílo na základě objednávky jiné osoby teprve vzniknout, se uzavírá smlouva o vytvoření autorského díla.

Pokud chcete dílo vytvořené žáky využívat jen pro vnitřní potřebu školy a neziskově, není uzavření smlouvy potřeba. Tento případ je ze zákona ošetřen licencí na školní dílo: *„Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímé-*

¹ Autorovo právo na rozšiřování díla se tzv. vyčerpává prvním převodem vlastnického práva (zejména na prodej), kterým je dílo oprávněně rozšířeno. V praxi to znamená, že vlastník kopie díla (CD, kniha apod.) může tuto kopii dál bez omezení převádět bez souhlasu autora. Týká se to jen převodu vlastnictví, nikoli pronájmu či půjčování nebo jiných způsobů užití díla (vlastník CD jej nesmí kopírovat a prodávat kopie).

ho hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní vnitřní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).“ Pokud ale chcete toto dílo užít jiným způsobem, pak byste smlouvu uzavřít měli.

KDY LZE DÍLO UŽÍT BEZ SOUHLASU AUTORA

Zde se dostáváme k praktickým otázkám, na které může soukromý uživatel nebo učitel využívající audiovizuální prostředky ve výuce či pořádající projekce nad rámec výuky narazit.

Autorské dílo lze využít bez souhlasu autora v následujících případech:

- jde-li o volné dílo – tzn. dílo, k němuž zanikla majetková práva (uplynutím doby 70 let od autorovy smrti)
- užije-li jakékoli dílo s výjimkou počítačového programu či elektronické databáze fyzická osoba pro svou osobní potřebu, jejímž účelem není vytvoření nějakého zisku; to se vztahuje i na zhotovení záznamu, rozmnoženiny nebo napodobeniny díla pro osobní potřebu; takto pořízenou kopii díla však nesmí osoba dál šířit či zveřejňovat (Autoři jsou odměňováni i za volná užití díla, avšak ne přímo od uživatelů, ale prostřednictvím kolektivního správce autorských práv. Paušální platby, ze kterých jsou odměny hrazeny, jsou součástí cen prázdných médií, jako CD-R, DVD-R apod., a zařízení umožňujících pořizování rozmnoženin, jako kopírky, vypalovací mechaniky apod., a kolektivnímu správci je odvádějí výrobcí zařízení.)
- na základě bezúplatné zákonné licence, tj v případě:

A) citace – tzv. citace není zásahem do autorských práv a zahrnuje:

- užití (v odůvodněné míře) výňatků ze zveřejněných děl jiných autorů ve vlastním díle
- užití výňatků z díla nebo drobných celých děl pro účely kritiky nebo recenze či pro účely vědecké či odborné tvorby (takovéto užití musí být v souladu s poctivými zvyklostmi a v rozsahu vyžadovaném konkrétním účelem)
- užití díla (výňatků nebo i celých děl) při vyučování pro ilustrační účel nebo při vědeckém výzkumu, kdy účelem není dosažení přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, nepřesáhne-li rozsah odpovídající sledovanému účelu (Např. pokud ve škole máte legálně zakoupený film na DVD, který se týká probírané látky, můžete jej pro ilustrační účel, tj. pro doplnění výkladu dané látky, žákům promítnout. Obdobně to platí i pro jiná díla – díky této citační licenci může škola v rámci výuky použít jakékoli zveřejněné dílo. Předpokladem ale vždy je jeho legální získání. Pokud třeba nelegálně stáhnete film z internetu a použijete jej ve výuce, samotné použití filmu sice může být v souladu se zákonem, avšak způsob jeho pořízení nikoli.)

B) užití v rámci školních představení a užití školního díla

Dílo lze užít i při školních představeních, v nichž účinkují výlučně žáci, studenti nebo učitelé školy nebo školského či vzdělávacího zařízení, avšak jen za podmínky, že účelem představení není získání přímého nebo nepřímého hospodářského či obchodního prospěchu.

Pokud splníte uvedené podmínky, je tedy možné autorské dílo v rámci školního představení užít, tj. nacvičit ho a veřejně prezentovat. Musíte ale dodržet všechny podmínky – například tedy není možné, aby mezi účinkujícími byl byt' jeden profesionální herec nebo rodič studenta či jiný zaměstnanec školy než učitel, případně jiná osoba.

Není také dovolené, aby škole či komukoli jinému plynul z představení jakýkoli hospodářský nebo obchodní prospěch. Tudíž může být problematické i vybírání symbolického či dobrovolného vstupného, a to třeba i na dobročinný účel (v takovém případě by navíc mohlo jít o veřejnou sbírku, která podléhá oznamovací povinnosti a dalším omezením dle zákona o veřejných sbírkách).

Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského či obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní vnitřní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

C) užití na základě různých typů licencí

Zde jde například o licence pro úřední či novinářské účely nebo pro politické projevy či úryvky veřejných přednášek. Dále pak o licence pro propagaci výstav, tzv. knihovní licence aj.

Obdobně fungují i tzv. veřejné licence, u kterých dává autor předem souhlas neomezenému okruhu osob k bezplatnému užívání díla a zároveň stanoví podmínky tohoto užívání. Jde o licence používané zejména při zveřejnění díla na internetu.

Ve světě internetu byla autorská práva značně porušována. Reakcí na novou situaci a neschopnost tradičních institucí se na ni adaptovat jinak než stále tvrdší represí vznikl koncept Creative Commons. Jedná se o mezinárodně uznávaný úzus, podle něhož si kdokoli může sám určit, jak s jeho dílem může být dále nakládáno. Zda-li bude volně k dispozici, k dalšímu komerčnímu či nekomerčnímu použití, zda-li může být dále upravováno a za jakých podmínek. Touto licencí lze pak označit webovou stránku, dokument, video či fotografii. Další uživatelé a zájemci tak dostanou jasný signál, zda a za jakých podmínek je dané dílo k dispozici. Více informací najdete na creativecommons.cz. Díla ozna-

čená licencí Creative Commons si můžete také jednoduše vyhledat, a mít tak jistotu, že třeba obrázek, který chcete použít, je k dispozici.²

Je-li audiovizuální dílo zveřejněno na YouTube (či jiném podobném serveru), můžete ho z tohoto zdroje ve výuce přehrát. Není přitom vaší povinností zjišťovat, zda bylo zveřejněno na internetu se souhlasem autora. Pokud server nabízí možnost dílo stáhnout, lze je i stáhnout a uloženou kopii poté použít v hodině. Nelegální ovšem je využití ke stažení díla software, přestože server možnost stažení díla nenabízí.

V situacích, kdy je zjevné, že dílo není zveřejněno legálně (např. film, který ještě neměl oficiální premiéru v kinech), je jeho použití nezákonné.

Ve všech uvedených případech je podle zákona nutné uvést jméno autora (je-li to možné, tzn. nejde-li o dílo anonymní nebo neuvádí-li autor dílo na veřejnosti pod jiným jménem), název díla a pramen (zdroj citace).

V případech pochybností či sporných případů je vždy lepší získat souhlas autora.

KOLEKTIVNÍ SPRÁVCI AUTORSKÝCH PRÁV

Účelem kolektivní správy práv je podle zákona kolektivní uplatňování a kolektivní ochrana majetkových práv autorských (a práv souvisejících s autorským právem) a umožnění zpřístupňování předmětů těchto práv veřejnosti. Autorský zákon stanoví okruh práv, u nichž je kolektivní správa povinná.

Kolektivní správce vykonává kolektivní správu na základě oprávnění, které uděluje Ministerstvo kultury České republiky. Kolektivním správcem může být výhradně právnická osoba se sídlem v ČR, která sdružuje zastupované nositele práv.

Nejvýznamnějšími kolektivními správci práv jsou:

OSA – Ochranný Svaz Autorský pro práva k dílům hudebním

DILIA – Divadelní, Literární a Audiovizuální agentura

INTERGRAM – nezávislá společnost výkonných umělců a výrobců zvukových a zvukově obrazových záznamů

OOA-S – Ochranná Organizace Autorská – Sdružení autorů děl

výtvarného umění, architektury a obrazové složky audiovizuálních děl

GESTOR – ochranný svaz autorský

OAZA – Ochranná Asociace Zvukařů – Autorů

² Hledat můžete jakýkoli typ obsahu. Začněte na search.creativecommons.org.

ZÁVĚREM

Škola je instituce, která má žáky vzdělávat, ale také vychovávat a seznamovat se základními etickými normami. Už z principu by proto neměla být místem, kde se porušuje zákon. Měli bychom tedy dbát na to, abychom všechny audiovizuální materiály, které ve výuce použijeme – ať už se bude jednat o profesionální filmy, nebo práce žáků –, použili v souladu s autorskými právy.

Všechny materiály z nabídky vzdělávacího programu JSNŠ jsou právně ošetřeny prostřednictvím licencí s majiteli autorských práv. Jejich využívání učiteli či samotnými žáky je tak za předpokladu dodržování podmínek stanovených ve Smlouvě o využívání databáze výukových audiovizuálních děl, kterou všichni registrovaní uživatelé portálu jsns.cz podepisují, zcela legální.

2. VZDĚLÁVÁNÍ PROSTŘEDNICTVÍM DOKUMENTÁRNÍHO FILMU

Používání dokumentárního filmu ve výuce přináší pedagogům možnosti a řadu příležitostí k upoutání pozornosti žáků a studentů, vzbuzení jejich zájmu o vybranou problematiku a inspiraci k vlastní aktivitě a angažovanosti.

ROVINY DOKUMENTÁRNÍHO FILMU

Dokumentární film zachycuje skutečné situace a umožňuje náhled do světa jiných lidí a národů. Zasáhne každého jedince v rovině osobnostní, emocionální, etické i sociálně vztahové.

V každém dokumentárním filmu můžeme rozlišit několik rovin:

- samotné téma dokumentu, resp. obsah, který zpracovává
- hlavní postavu, která sama o sobě nabízí další dvě možné interpretace:
 - emocionální prožitky hlavního hrdiny
 - způsob, jakým řeší problémy, postoje, které zastává k vymezenému tématu
- prostředí, ve kterém se děj dokumentárního filmu odehrává
- způsob, jakým byl dokument zpracován, analýza jednotlivých scén

2.1 Základy používání dokumentárního filmu ve výuce

V této kapitole nabízíme několik rad a doporučení, které se při využívání dokumentárních filmů ve výuce osvědčily. Nejde o zásady a pravidla, které by měly být za každé situace dodrženy, ale spíš o tipy a postřehy, které vám mohou při práci s dokumentárním filmem pomoci.

STANOVTE SI CÍL LEKCE

Cílem lekce by nemělo být pouze obeznámení se s novými fakty a rozšíření znalostí, ale především pochopení souvislostí a utváření postojů. Dokumentární filmy nenabízejí hotové recepty, spíš odkrývají další možné úhly pohledu na mnohdy složitou problematiku a je potřeba s nimi dále pracovat v rámci souvisejících aktivit. Je dobré představit si konečný cíl lekce a stanovit, čeho chceme dosáhnout. Důležité je žákům přesně pojmenovat, co od nich očekáváme, a mít na paměti, že i nižší cíle jsou velmi významné. Někdy je samozřejmě možné nechat očekávání utajené, aby na ně mohli žáci přijít sami.

ZHLÉDNĚTE SNÍMEK PŘED PROJEKČÍ

Film nebo spot je dobré vidět před plánovanou projekcí – pak je možné vybrat ho tak, aby svou náplní, rozsahem i náročností odpovídal naladění a možnostem třídy (věk žáků, jejich zájmy, schopnosti apod.) i kritériím, které musíme naplnit (ŠVP, učební plán aj.). Nestačí si jen přečíst synopsi; forma zpracování tématu nebo délka snímku nemusejí vyhovovat každé skupině žáků. Je dobré předem promyslet přípravu a strukturu lekce. Ke každé audiovizuální lekci jsou na webovém portále JSNŠ k dispozici otázky a odpovědi přibližující nejdůležitější témata filmů.

NEZAČÍNEJTE KONTROVERZNÍMI TÉMATY

Zkušenosti ukazují, že není vhodné začínat práci s audiovizuálními materiály projekcí snímků zabývajících se kontroverzními tématy (např. menšiny, sociální vyloučení, rasismus). Na diskusi o nich je dobré být připraven a mít už značné zkušenosti; to platí jak pro pedagoga, tak pro žáky.

POZVĚTE SI HOSTA NA DISKUSI

Na besedu o složitějších tématech se vyplatí – pokud je to možné – přizvat hosta, který rozumí danému tématu. Nejlepší zkušenosti máme s lidmi z praxe (terénní pracovníci, členové občanských sdružení, přímí účastníci akcí nebo aktéři jevů, o kterých film pojednává).

POZOR NA OČEKÁVÁNÍ

Je dobré mít na paměti, že především zpočátku nemusí výsledek naší práce odpovídat našim očekáváním. Důvodů může být několik: výběr nevhodného filmu nebo spotů, neochota nebo neschopnost žáků diskutovat, nedostatek zkušeností atd. Ale i zdánlivě odmítavé projevy žáků (agresivní výkřiky, znevažování situace apod.) jsou odpovědí a aktivitou, kterou lze využít pro další práci a citlivě usměrnit. Nenechte se odradit.

NEPODCEŇUJTE PŘÍPRAVU

Vyplatí se nepodcenit přípravu lekce – a to jak po stránce technické (výběr učebny, bezchybný chod techniky, zatemnění atd.), tak po stránce pedagogické (dostatek znalostí o problematice, využití interaktivních metod, osobní vklad pedagoga apod.). Čas strávený přípravou se na průběhu lekce viditelně projeví.

ZOHLEDNĚTE DÉLKU FILMU

Pokud to jde, je dobré promítnout snímek celý. Autorem byl zpracován jako kompaktní dílo/materiál. Z časových důvodů, resp. vzhledem k omezení délkou vyučovací hodiny, je ale možné využít i části filmu. Při jejich výběru bychom neměli zapomínat na vyznění snímku a na zachování jeho sdělení ve všech souvislostech. Pokud nemáme možnost například spojit vyučovací hodiny, a tím získat větší prostor, pak je možné zhlédnout film v rámci dobrovolných odpoledních projekcí, třeba v rámci školních filmových klubů.

NECHTE VYZNÍT KRÁTKÉ SPOTY

Při projekci spotů se vzhledem k jejich obvyklé délce (řádově desítky vteřin) může stát, že se žáci včas dostatečně nesoustředí, a děj spotu jim tak unikne. V tomto případě je dobré pustit spot ještě jednou.

NEZAPOMÍNEJTE NA REFLEXI

Velmi důležitou součástí práce s audiovizuálními materiály je reflexe. Dokumenty, ale i sociální spoty zachycují fakta, emoce a často ukazují syrovou realitu. Žáci všechny tyto momenty vnímají a silně prožívají. Reflexe jim umožňuje bezprostředně po projekci reagovat, vyjádřit se a uvolnit napě-

tí. Existuje mnoho způsobů a technik, kterými je možné reflexi provést (volné psaní, pětilístek, rýmování, vyjádření pocitu slovem, zvukem, kresbou či pohybem aj.). Při volbě techniky je dobré zvážit její vhodnost pro danou třídu nebo skupinu žáků. Vzhledem k jejímu významu věnujeme reflexi dále samostatnou kapitolu.

NENUŤTE VŠECHNY DĚLAT VŠECHNO

Do realizace aktivit není vhodné žáky nutit. Může se stát, že některá z aktivit bude některým žákům nepříjemná. Pak je dobré „obsadit“ tyto žáky do rolí pozorovatelů, kteří sledují zbytek třídy a mohou pak k průběhu činnosti poskytnout důležitou zpětnou vazbu.

ROZVÍJEJTE FILMOVOU GRAMOTNOST

Diskusi po filmu lze zaměřit také na filmové zpracování či režijní přístup, a posilovat tak filmovou gramotnost žáků. Diskutujte o obrazovém zpracování, práci s kamerou, použití zvuku a hudby apod.

BUĎTE SVÝM ŽÁKŮM PARTNEREM

Klíčem k úspěchu je osobnost pedagoga. Snažme se být žákům přirozenou autoritou i partnerem. Žáci ocení empatii, možnost diskuse i respekt k jejich postojům.

Filmový dokument musíme vnímat jako jakýkoli jiný informační materiál, který je nositelem určitých sdělení. S dokumentem můžeme v podstatě pracovat jako s každým jiným pramenem – tištěnými texty, reportážemi, obrazovým materiálem atd. Podobně je k němu nutno přistupovat i z pohledu využití v rámci pedagogické praxe, neboť používáme podobné nebo stejné metody práce (analýza mediálního sdělení, reflexe, kritický přístup k informacím).

Oproti tištěným materiálům je výhodou videomateriálu, že působí komplexně na smysly žáka a zároveň jej žáci lépe přijímají než tištěné informační zdroje.

Filmy ve výuce používám úspěšně již několik let a osvědčila se mi následující vlastní pravidla, která lze využít jako doporučení pro pedagogy, kteří s tímto typem výuky teprve začínají. Obecně platí, že pokud se s třídou pracuje již od prvního ročníku, žáci si na tento způsob výuky zvyknou a vyhovuje jim. Je třeba respektovat jejich názory, nesnažit se „moralizovat“. Cílem je ukázat možnosti, ne říkat, co je správné, a co ne.

Po příchodu ze základní školy mají žáci většinou problém porozumět cizím slovům. Pokud se nějaké objeví, vždy ho společně rozebereme. Nejprve se ptám, zda někdo zná význam, nechám žáky chvíli hledat a pak si pojem vysvětlíme, upřesníme. Nepotřebujeme-li slovo využít v rámci hodiny, nechám je vyhledat význam slova za domácí úkol. Osvědčilo se mi i vytváření malých slovníků neznámých pojmů, např. do sešitu „zezadu“.

- Žáky je vhodné před projekcí seznámit s cílem: proč dokument promítáme a co se od nich bude očekávat; zvýší to soustředěnost žáků, kteří mohou mít od jiných pedagogů návyk, že filmem se jen zaplňuje nepřipravená hodina. V případě potřeby lze dokument zasadit do kontextu – historického, politického a podobně.
- Po projekci, pokud nenásledují aktivity (např. dle doporučených lekcí), musí proběhnout reflexe a zaznít odpovědi na případné otázky žáků. Pokud zadáváme film ke zhlédnutí za domácí úkol, pak je třeba na začátku lekce, kdy s ním budeme pracovat, dát prostor otázkám a vysvětlením. Je vhodné už při zadávání žáky vyzvat, aby si připravili případné otázky. Diskuse není ztráta času.
- Při výběru filmového dokumentu je vhodné se zaměřit na jeho využití v rámci témat, která ve škole vyučujeme. Pomůže základní členění na portálu jsns.cz. Po čase využívání filmů je dobré si vytvořit vlastní seznam vhodných dokumentů dle osnov svého vyučovacího předmětu a vést si záznam o tom, které filmy již konkrétní třídy viděly, aby nedocházelo k opakování projekcí.
- Při projekci filmu ve výuce je dobré si podrobně naplánovat časový průběh vyučovací hodiny. Zde je možné se držet doporučení v jednotlivých lekcích na portálu jsns.cz a zároveň vzít v úvahu úroveň a zkušenosti konkrétní třídy – rozdíly v nárocích na čas mohou být velké. Třídy, které jsou zvyklé tímto způsobem pracovat, většinou vyžadují více času na diskuse a reflexe.

Využívání filmů se není třeba obávat, po krátkém čase získá pedagog jistotu a odměnou je mu větší zájem žáků o studovaná témata.

Zdeňka Juklová

Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská, Železný Brod
Obchodní akademie Tanvald

2.2 Reflexe emocí po filmové projekci

Bez přehánění lze říci, že reflexe je v celém procesu sdílení dokumentárního filmu to nejdůležitější – a zároveň i to, na co se v rutinně vyučovacího procesu často zapomíná. Bez provedení reflexe ale zcela určitě ztrácíme to, co nám společně sledování filmu s žáky nabízí: vzácné chvíle, kdy se, zasaženi silou příběhu, otevřeme a jsme ochotni aspoň na chvíli sejmout svoje masky.

Začněme ale nejprve projekcí filmu – ani ta není jen obyčejným puštěním počítače a zapnutím dataprojektoru. Dochází při ní k něčemu mimořádnému, k něčemu, co běžný vzdělávací proces neumožňuje tak často: najednou tu nejsou na jedné straně „oni“, učitelé, kteří něco sdělují, a na druhé straně „oni“, žáci, kteří jsou poučováni. Najednou jsme tu „my“, kteří společně sledujeme často velmi osobní zpodobění hrdinů dokumentárního filmu.

Pasivní sledování děje na plátně se tak mění v aktivní sdílení příběhu a už v této chvíli přichází první výzva: sledujme atmosféru ve třídě, pozorujme své žáky a studenty, jak film vnímají, co s nimi dělá, jak ho prožívají, kdy ztichnou, nebo kdy se naopak začínají vrtět. V každém kolektivu může být projekce jiná, záleží na atmosféře ve třídě, na jejích aktuálních problémech, ale i na roční či denní době, ba dokonce i na tom, jakou náladu má učitel. Se stejným snímkem tak můžeme pracovat roky a nikdy nás to neomrzí, pokud si v sobě zachováme citlivost vůči sdílení atmosféry při projekci.

Po jejím skončení pak nastupuje právě ta nejdůležitější část práce s dokumentárním filmem – reflexe. Při ní bychom měli pracovat s emocemi, které v žácích film vyvolal. Vzhledem k tomu, že osudy hlavních hrdinů nebo okolnosti natáčení snímku bývají většinou velmi silné, je tento krok zcela nezbytný. Ale to není jediný důvod, proč je dobré provádět reflexi. Vzájemné sdílení pocitů totiž obohacuje v mnoha dalších ohledech.

Předně se při reflexi žáci učí naslouchat jeden druhému. Pokud zvolíme tu nejjednodušší formu, kdy každý řekne jedno jediné slovo vyjadřující jeho momentální rozpoložení, dosáhneme toho, že se dostanou ke slovu všichni. Současně se při tom učí naslouchat – a to není málo. Zároveň dostávají i lekci z tolerance a pochopení – najednou je zřejmé, že stejný film může v každém z nás vyvolávat různé pocity: někdo může cítit smutek, zatímco druhý radost, někdo beznaděj, a druhý naopak velmi silně vnímá ve filmu poselství naděje. Je dobré porozumět tomu, že pocit, na rozdíl od postoje či názoru, je vždycky pravdivý. To dodává žákům odvalu hovořit, a to i těm, kteří často po své odpovědi na učitelovy otázky slyší: „Špatně!“ Při sdílení pocitů není nic špatně, nelze udělat chybu, a tak se velmi brzy rozpovídají i ti, kteří si zvykli raději mlčet.

Reflexe vede žáky zároveň k respektu: pochopí, že na věci je možné dívat se z různých úhlů. Kdybychom se jim něco podobného pokoušeli předat z pozice pedagogů, nikdy by se nám nepodařilo sestavit a předložit žákům tak přesvědčivou a důvěryhodnou mozaiku pocitů, které pro ně není těžké respektovat. A navíc – i my se něco dozvídáme o žácích, o tom, jak věci vnímají, a často se dostáváme i k důvodům, proč se naučili dívat na svět kolem sebe právě tím či oním způsobem. Také proto se filmy dají využít nejen ve výuce,

ale třeba i při práci výchovného poradce nebo metodika prevence: sdílení filmů a pocitů po projekci nám umožňuje vidět žáky jinak – lépe, více zblízka a s větším porozuměním.

Přestanou-li se žáci bát vyjadřovat své pocity, začnou se i ptát. A to je další zázrak této metody: žáci se ptají, protože chtějí opravdu slyšet odpovědi. To bývá v běžně pojatém vyučovacím procesu sice žádoucí, ale vzácné. A co více – žáci si odpovědi na otázky také pamatují, protože se neptali jen pro formu, ale na základě skutečného zájmu, který v nich filmový příběh vyvolal. A stejně tak jsou ochotní na hledání odpovědi spolupracovat.

Dobře a důsledně provedená reflexe může časem vést i k tomu, že žáci přestanou chtít být pouze pasivními „konzumenty“ příběhu, ale probudí se v nich zájem „něco udělat“. A tady začíná skutečná radost z pedagogické práce: můžeme se porozhlédnout po svém nejbližším okolí a hledat, kde bychom mohli my sami něco společně změnit.

Metod reflexe je celá řada, důležité ale vždycky je, aby se žáci nejen učili vyjadřovat své pocity a respektovat pocity druhých, ale aby jim i rozuměli a uměli je vysvětlit. Proto je dobré nezapomínat klást otázku: PROČ? Zcela nenápadně a přirozeně se tak žáci učí kriticky myslet, přemýšlet v souvislostech a s odpovědností, aniž bychom my museli mentorovat nebo poučovat. Jde to vlastně samo – jen umět dát prostor a rámeček s pravidly pro sebevyjádření.

JEDNO SLOVO

V praxi se osvědčilo provést vždycky po projekci metodu „jednoho slova“ – je to dobrý start pro následné prohloubení sdílení pocitů. Zcela nezastupitelná je v případě, že je film velmi emotivní a žáci bojují s dojetím nebo s nechutí cokoli říct. Pojmenovat jedním slovem svůj pocit nebo to, co nám po zhlédnutí filmu zůstalo v hlavě, většinou dokážou všichni. Výjimečně se stává, že žák jen zavrtí hlavou nebo řekne, že neví – v takovém případě na něj netlačíme, respektujeme jeho rozpoložení, ale je možné se k němu ve chvíli, kdy už všichni promluvili, vrátit a dát mu ještě prostor k vyjádření. Většinou už je klidnější a odpoví. Jednotlivé výpovědi žáků lze také zaznamenávat na tabuli nebo flipchart – je pak dobře vidět, jak film působil na třídu jako na celek, které emoce se opakovaly apod. Vhodné je tuto metodu použít i v případě, že do konce hodiny už zbývá málo času – její provedení si vyžádá opravdu jen několik minut. Možná stojí za zmínku ještě to, že žáci mají často problém s formulováním či pojmenováním svých pocitů, zvláště na počátku naší práce s filmem. Pro podobné případy je vhodné v rámci této metody rozdat pracovní listy (viz dále), kde jsou uvedené jednotlivé emoce, z nichž žáci mohou vybírat, případně doplnit ty, které podle nich chybějí. Je také možné nechat v pracovním listu prostor pro vysvětlení: je dobré, když si žák uvědomí, proč vybral právě tu kterou emoci (dvě, tři... – zadání může být libovolné).

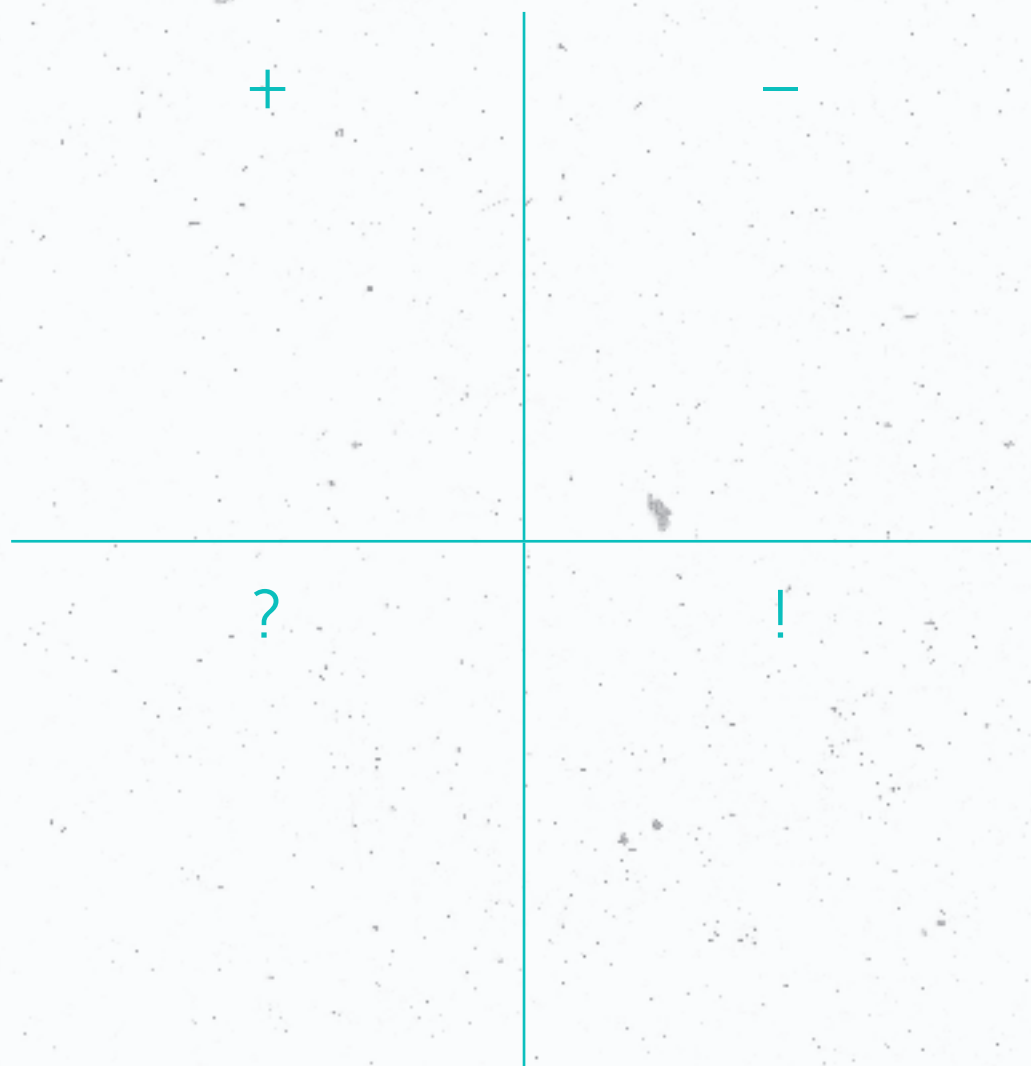
Z uvedeného seznamu vyberte jednu nebo více emocí (postoj, naladění...), které po projekci filmu cítíte. Do pravého sloupce několika slovy napište důvod.

EMOCE	PROČ
radost	
smutek	
naděje	
beznaděj	
zlost	
chuť pomoci	
zvědavost	
nejistota	
nedůvěra	
zmatek	
obdiv	
vděčnost	
dojetí	

I.N.S.E.R.T.

Na metodu reflexe jedním slovem lze pak navázat metodou I. N. S. E. R. T. Ta se využívá především při práci s textem, ale dá se dobře využít i pro reflexi. Metoda pracuje se znaménky plus (+), minus (-), vykřičník (!) a otazník (?). Ke znaménku plus žáci uvádějí to, co na filmu vnímají jako pozitivní, ke znaménku minus naopak to, co vnímají jako negativní. U vykřičníku máme několik možností, z nichž vybíráme podle poselství filmu: žáci mohou hovořit o tom, co pro ně bylo ve filmu nové, nebo o tom, co považují za jeho nejsilnější část. Otazník umožňuje klást otázky – odpovědi na ně pak lze poskytnout různými způsoby: od společného hledání přes zadání práce na příští hodinu až po možnost, že odpovíme sami.

I. N. S. E. R. T. je metoda velmi vhodná i v situaci, kdy máme do hodiny pozvaného hosta – otázky na něj pak od žáků přicházejí zcela přirozeně a není nutné se dopředu stresovat tím, že se nikdo na nic nezeptá. Výpovědi k jednotlivým znaménkům si žáci mohou připravit písemně, ale stejně dobře to dokážou i ústně.

PĚTILÍSTEK

Metodu „pětilístek“ (psaní básničky v pěti řádcích) je možné použít kdykoli. Představuje vhodný způsob, jak přimět žáky napsat báseň volným veršem, a zároveň tím vyjádřit emoce po filmu. Pro pedagogy, ale i pro žáky samotné bývá překvapivé, že díky této metodě skutečně cosi jako básničku napíše všichni – a většinou jsou všichni i ochotni své dílo sdílet s celou třídou. Básničky se dají ve třídě vyvěsit formou „tiché galerie“, mohou se stát součástí žákova osobního portfolia, může z nich na konci školního roku po řadě projekcí vzniknout sborník apod.

Pes
šikovný, chytrý
zachraňuje, vyhledává, poslouchá,
pes pomáhá zraněným lidem
záchranář

JEDNO SLOVO = název, jméno, označení popisovaného (podstatné jméno)

--

DVĚ SLOVA = vlastnosti popisovaného (přídavná jména)

--	--

TŘI SLOVA = co dělá, jaké jsou jeho typické projevy (slovesa)

--	--	--

ČTYŘI SLOVA, resp. krátká věta o čtyřech slovech
= jaký k němu máte postoj, pocit z něj

--	--	--	--

JEDNO SLOVO = synonymum vystihující popisované/ho

--

Reflexí může být samozřejmě i specificky zvolená aktivita nebo diskuse, přesto je lepší volit v první řadě některou z výše uvedených metod. Umění diskuse je třeba se nejdříve naučit – a platí to jak pro učitele, tak pro žáky. Jde o dovednost, která se teprve rodí v průběhu času a vzájemného poznávání. Dobrá diskuse je možná jedině v bezpečném prostředí, při jistotě, že naše názory nebude nikdo zesměšňovat, že máme kolem sebe lidi tolerantní a schopné naslouchat. A k tomu lze dospět právě dobře a vždy prováděnou reflexí.

2.3 Metody práce s dokumentárním filmem ve výuce

V rámci vyučování lze využívat řadu interaktivních metod, které mohou dále rozvíjet témata promítnutých filmů. Pokud jsme již provedli reflexi, a tak ošetřili emoce vyvolané filmem, můžeme použít některou z následujících osvědčených metod:

BRAINSTORMING

Tato metoda rozvíjí představivost a kreativitu, pomáhá nalézt řešení pro velkou část problémů a ujasnit si podstatu mnoha pojmů. Její výhodou je možnost zapojit i méně aktivní žáky, odstranit ostych a posílit sebevědomí. Žáci si uvědomí, kolik toho vědí i bez obvyklého frontálního výkladu pedagoga. Takto společně „objevované“ znalosti mají navíc větší šanci na zapamatování.

Postup a pravidla:

- jasně a srozumitelně představíme problém, který se bude řešit, nebo vybereme pojem, o kterém se bude diskutovat
- žáci předkládají své postřehy, všechny nápady hned zaznamenáváme na tabuli nebo flipchartový papír

- nehodnotíme a nekritizujeme žádné nápady, podporujeme nezávazné a spontánní myšlení, postřehy žáků neuspořádáváme
- žáci se zdrží komentářů, posměšných poznámek a znevažování nápadů svých spolužáků
- pokračujeme, dokud nápady přicházejí
- pokud je třída příliš početná, je možné v první fázi rozdělit práci skupinám, výsledky pak hlásí mluvčí skupiny, ostatní mohou doplňovat
- utřídíme shromážděné podklady a nápady, popřípadě hledáme optimální řešení, vyhodnotíme a shrneme problematiku

PRÁCE VE SKUPINÁCH

Práce v malých skupinách má řadu výhod: žáci se učí pravidlům spolupráce, ujasňují si, kdo má ve skupině dominantní postavení a jakou roli hrají oni sami, rozvíjejí vlastní komunikační dovednosti. Naučí se společně pracovat s rozdílnými názory a pochopí, kdy je lepší přistoupit na kompromis, a kdy je naopak nutné trvat na svém. Odhalí podstatu konfliktu, naučí se od něj neutíkat, ale hledat cesty k jeho řešení. I tato metoda umožňuje zapojení méně aktivních žáků.

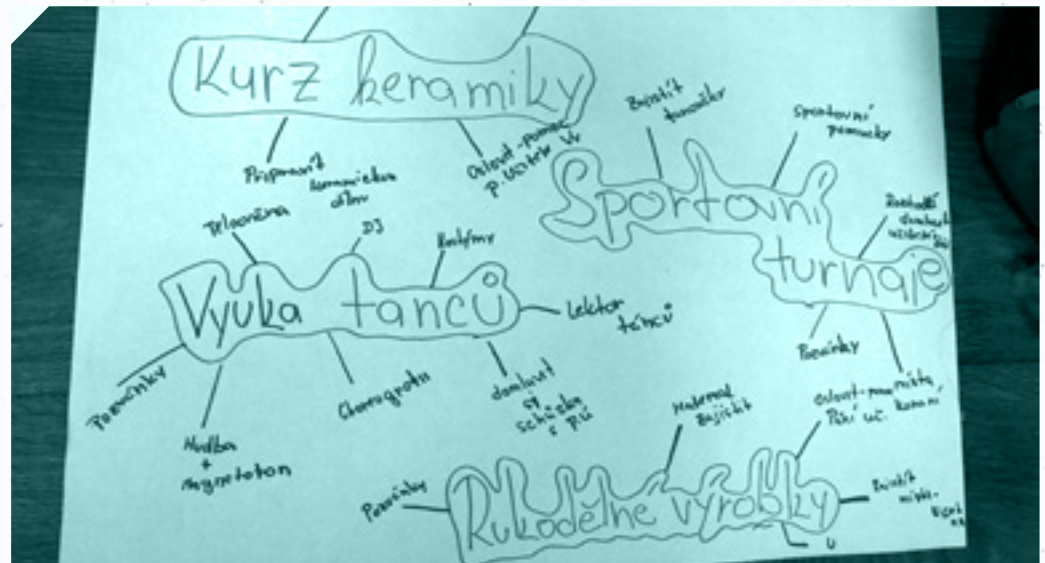
Postup a pravidla:

- rozdělíme žáky do skupin – buď náhodně (např. rozpočítáním), nebo podle nějakého klíče (chlapci a dívky atd.)
- počet členů ve skupině může být různý, ale optimální je pět osob (lichý počet zaručuje převahu určitého názoru při hlasování); pokud je členů skupiny více, nemusejí se ke slovu dostat všichni, práce se zpomalí a není tak efektivní
- pokud se na začátku práce objevují ve skupině potíže, pomůžeme, pak necháme všechny pracovat samostatně
- úkol zadáváme jasně, ověříme si, zda jej všichni pochopili a mají dostatek informací
- časový limit pro práci ohlašujeme předem, musí být dostatečný

- hodnotíme celou skupinu
- jsme připraveni na zvýšený ruch ve třídě
- obcházíme jednotlivé skupiny, případně pomáháme, ale nepřebíráme vedení, spíše nasloucháme
- členové skupiny sedí tak, aby se vzájemně dobře slyšeli a viděli, jen tak mohou být zapojeni všichni
- každý ve skupině by měl být vyslyšen, ostatní se učí dělat kompromisy a spolupracovat
- je třeba vést žáky k ochotě naslouchat, podpořit každého a řešit případné konflikty
- skupiny můžeme při některých aktivitách postupně zvětšovat, od dvojic přes čtveřice až po větší skupiny

MYŠLENKOVÁ MAPA

Tato metoda umožňuje žákům i pedagogům uspořádat si vlastní myšlenky, analyzovat určitý pojem nebo problém, v rychlosti si utřídit názory a postoje. Názorné zobrazení jednotlivých, spolu-souvisejících pojmů přesvědčivě ukazuje složitost problematiky v celém jejím rozsahu. Myšlenková mapa navíc nabízí motivaci pro další aktivity a pro získávání nových informací k danému problému – jasně totiž vyvstanou otázky, na které třída nezná odpověď. Může se stát podkladem pro diskusi na konkrétní téma.

Postup a pravidla:

- jako vodítka nakreslíme na tabuli centrální část mapy = pojem, o kterém bude řeč (např. konflikt)
- k této centrální části připojujeme postupně nové pojmy, nápady či otázky tak, jak je žáci jmenují (např. Jaké konflikty známe? Jaké jsou způsoby jejich řešení? Jaké jsou důvody konfliktů?)
- tyto otázky dále rozvádíme podle připomínek a podnětů žáků a postupně je doplňujeme do vznikající mapy (např. k otázce „Jaké

konflikty známe?“ přiřadíme: náboženské, etnické, partnerské, generační atd.)

- postup tvoření mapy se stále opakuje dalším rozvíjením jednotlivých pojmů
- v určité fázi můžeme tvorbu mapy přerušit a vyzvat žáky k rozvíjení jen té části, o níž přesně chceme v dané hodině hovořit, tuto část mapy můžeme odlišit barevně
- každý návrh je brán v úvahu, zapisujeme vše, co žáci vědí a co je napadá
- zapomeneme na hodnoticí kategorie „dobře“ a „špatně“, po uplynutí předem dané časové lhůty vedeme žáky k tomu, aby se shodli na určitém stanovisku (pracuje-li třída ve skupinách, přistoupíme k tomuto kroku až po prezentaci výsledků práce jednotlivých skupin), získáme tak poměrně jasnou představu o tom, co si žáci myslí a co o daném tématu vědí
- v této fázi můžeme práci s myšlenkovou mapou ukončit
- je možné nestanovovat pravidla při zahájení aktivity, ale vyzvat žáky, aby si je vytvořili sami

Může následovat:

- zpřesňování nebo uspořádání nahromaděných informací – lze barevně odlišit například informace podložené a nepodložené
- výklad – můžeme zprostředkovat základní fakta
- diskuse – vybereme jedno z polemických stanovisek
- projekt – vybereme spolu se žáky ta místa mapy, kde je nejvíce nepodložených informací; úkolem bude, aby s využitím dostupných zdrojů vyhledali chybějící údaje a připravili prezentaci pro ostatní

HRANÍ ROLÍ

Tato technika vyžaduje po žácích, aby přemýšleli a jednali v předem určených rolích a hráli konkrétní situace vztahující se k probíranému tématu. Někdy je pro ně těžké ztotožnit se s přidělenou rolí; metodu je vhodné uplatňovat buď ve skupinách mladších žáků, anebo ve třídách s vyspělejšími žáky, kteří si už zvykli „hrát“ a nejsou odkázáni jen na frontální výklad. Technika umožňuje žákům přemýšlet o tom, jak se cítí v určitém postavení druhí lidé, učí je empatii a porozumění pro motivy jednání těch, které by bez tohoto prožitku třeba hned odsoudili. Metoda hraní rolí navíc rozvíjí fantazii, schopnost vyjadřovat své postoje, názory i hodnoty a přemýšlet o různých alternativách řešení.

Postup a pravidla:

- začínáme jednoduššími rolemi, které vyžadují méně zkušeností
- nenechme se odradit, pokud první hraní rolí nesplní naše očekávání – tato metoda přece jen vyžaduje určité zkušenosti
- snažíme se o aktivní zapojení všech žáků
- dáme žákům dostatek času k prodiskutování a nácviku jednotlivých rolí, dbáme o to, aby měli dostatek informací k dobrému ztvárnění rolí

- navrhujeme pouze realistické problémy a situace, aby žáci neměli problémy ztotožnit se s rolemi
- někdy je vhodné vyměnit si navzájem role, aby žáci zažili i pocity druhé strany – odstraní se tak nevhodné stereotypy a zlepší schopnost vcítit se
- všechny aktivity by se měly provádět v ovzduší důvěry, uvolněnosti, bez kritických připomínek, aby se žáci necítili nepřírozně nebo trapně
- je dobré vést žáky k tomu, aby si uvědomili, že způsobů, jak ztvárnit roli, existuje více; na závěr aktivity nezapomeneme provést tzv. „vystoupení z rolí“ – upozorníme žáky, že hra skončila a že role jsou opravdu jen role
- aktivitu je třeba zakončit řízenou diskusí o tom, co proběhlo, a závěrečným shrnutím – analýzou prožité zkušenosti a vyvozením závěrů do budoucna
- jde o techniku, která vyžaduje jistou zkušenost – málo zdatnému pedagogovi by se mohla vymknout z rukou, a i když by byla dobře míněna, nadělala by více škody než užitku

SKLÁDANKOVÉ UČENÍ

Tato aktivita je vhodná, chceme-li žáky seznámit s novými informacemi, popřípadě je přivést k tomu, aby z nich samostatně vyvodili závěry. Namísto frontálního výkladu pracují ve skupinách a v předem připravených textech sami vyhledávají nejen to nové a podstatné, ale pokoušejí se také vysvětlit si mezi sebou všechny nejasnosti. Aktivita vede k samostatnosti, ke schopnosti analyzovat text, vyvodit z něj nové otázky a problémy. Je vhodná jako výchozí činnost pro stanovení dalšího zadání.

Postup a pravidla:

- předem si připravíme text obsahující informace, které by se žáci měli dozvědět; tento text rozdělíme na čtyři až pět samostatných

částí podle toho, zda žáci budou pracovat ve skupinách po čtyřech, nebo po pěti; texty očíslováme od jedné do čtyř/pěti a nakopírujeme podle počtu skupin

- rozdělíme třídu do tzv. domovských skupin po čtyřech, případně pěti žácích, rozdáme texty tak, aby měl ve skupině každý žák text s jiným číslem
- bezprostředně poté se rozdělí domovské skupiny do nových, které tvoří všichni žáci se stejnými čísly textu (jednu skupinu budou tvořit žáci s textem č. 1, další s textem č. 2 atd.)
- v nových skupinách budou mít tedy všichni stejný text
- s tímto textem pak budou žáci ve své skupině pracovat: vysvětlí si vzájemně nejasnosti, vyberou to podstatné, sepíší dotazy, na které by ještě chtěli znát odpověď, vystihnou hlavní myšlenku atd.
- po uplynutí předem stanoveného limitu (podle náročnosti textu, cca 10 minut) se všichni žáci vracejí do domovských skupin a seznámí ostatní členy skupiny se svou částí textu, teď už dobře známého
- všechny skupiny nakonec sepíší na připravené flipchartové papíry otázky nebo úkoly, které z analýzy vyplynuly, a společně se o nich diskutuje

ŘÍZENÁ DISKUSE

Dosud uvedené metody přinášejí řadu sporných otázek, o kterých se následně diskutuje. Žáci se tak učí rozhodovat, zaujímat stanoviska, obhajovat své vlastní názory, přijímat za ně odpovědnost. Osvojují si ale i sociální dovednosti – schopnost empatie, zvládání konfliktů, přijímání kompromisů. Řízená diskuse je náročná jak pro pedagoga, který by měl vhodně volenými otázkami usměrňovat emoce žáků a vést je ke konstruktivním závěrům, tak pro žáky, kteří se pravidlům diskuse teprve učí.

Postup a pravidla:

- na počátku stanovíme základní pravidla diskuse

- podporujeme žáky, aby se nebáli vyjádřit konfliktní postoje
- podporujeme žáky pokládáním vhodných otevřených otázek na postoje, myšlenky a konkrétní chování
- vytváříme atmosféru důvěry – žáci by měli mít jistotu, že se budeme zabývat každým jejich postojem stejně vážně a důkladně
- nesmíme zapomínat vznášet argumenty, které žákům unikly, a upozorňovat na místa, kde je možné vyjádřit souhlas či nesouhlas nebo kde se dá či nedá dojít ke kompromisu
- dbáme na to, aby diskuse nesklouzávala ke kritice druhých, aby se držela formulování názorů na postoje, chování a myšlenky
- zdůrazňujeme, že cílem diskuse není výsledek, ale dovednost kultivovaně prezentovat své vlastní názory a vyslechnout opačná stanoviska
- aktivitu zakončíme shrnutím všech poznatků a zkoumáním důsledků navrhovaných alternativ

2.4 Využití dokumentárního filmu při realizaci průřezových témat

PRÁCE S DOKUMENTÁRNÍM FILMEM NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH

JEDNOTLIVÁ PRŮŘEZOVÁ TÉMATA

Průřezová témata reprezentují v RVP (rámcovém vzdělávacím programu) okruhy aktuálních problémů současného světa a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot. Hledejme, co může přinést při realizaci jednotlivých průřezových témat dokumentární film. Abychom obsáhli veškerý jeho potenciál, uvažujme o využití dokumentu prostřednictvím všech jeho rovin.

OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVA

V tomto průřezovém tématu se jednoznačně zaměříme na hlavního hrdinu a jeho emocionální prožitky. Dokument zachycuje praktický život, reflektuje osobnost člověka – přeneseně také žáka –, jeho individuální potřeby i zvláštnosti. Umožní nám srovnání, ukáže pohled různých lidí na stejnou věc a navodí nové situace, které jsou důležité k sebepoznání.

Létající Anne
Catherine Van Campen
Nizozemsko / 2010 / 20 min.

Jedenáctiletá Anne je na první pohled obyčejná holandská dívka. Anne ale trpí Touretovým syndromem, mozkovou dysfunkcí, která se projevuje různými tiky. Například se občas začne točit na místě nebo olizuje vše, co má zrovna na blízku. Za svoje chování se stydí, ale nemůže si pomoci.

Témata, na která je vhodné se v dokumentu zaměřit:

- vztahy mezi lidmi a skupinami
- způsoby komunikace, jednání v různých životních situacích
- zásady lidského soužití, respekt k druhým
- vztah mezi verbální a neverbální složkou komunikace
- emocionální vnímání, empatie, prosociálnost
- reflexe vlastních prožitků
- osobní postoje, uvědomování si mravních hodnot
- odhad vlastních reálných možností a mezí
- vytyčení dosažitelných cílů

Z příběhů můžeme vyvozovat pojmy jako agrese, manipulace, otevřená a pozitivní komunikace, pravda, lež a předstírání v komunikaci, kooperace a další.

Hrdá navzdory chudobě
Willem Baptist
Nizozemsko / 2014 / 20 min.

I v bohatém Nizozemsku žije spousta rodin na hranici chudoby. Dvanáctiletá Nicky ale dobře ví, že i s minimem peněz si lze uchovat hrdost.

VÝCHOVA DEMOKRATICKÉHO OBČANA

Centrem pozornosti v tomto průřezovém tématu bude opět hlavní hrdina, tentokrát však jeho postoje. V obecné rovině představuje toto průřezové téma syntézu hodnot, a to spravedlnosti, tolerance a odpovědnosti. V konkrétní rovině pak především rozvíjí kritické myšlení, prohlubuje empatii, schopnost aktivního naslouchání a spravedlivého posuzování, vede k uvažování o problémech v širších souvislostech.

Děti jdou k volbám
Ramchandra PN
Indie / 2007 / 30 min.

Snímek sleduje snahu indických školáků zlepšit situaci na jejich škole. Dětem se podaří místním politikům ukázat, že i ony vědí, jak lze demokratickými nástroji dosáhnout svého.

Témata, na která je vhodné se v dokumentu zaměřit:

- vědomí vlastních práv a povinností
- porozumění demokratickému uspořádání společnosti

- demokratické řešení konfliktů a problémů
- aktivní obhajoba lidských práv a svobod
- pochopení významu řádu, pravidel a zákonů

Z příběhů můžeme vyvozovat pojmy jako Listina základních práv a svobod, právo, spravedlnost, diference, různorodost, minorita, respekt, identita, principy demokracie, diktatura a anarchie, norma, morálka apod.

VÝCHOVA K MYŠLENÍ V EVROPSKÝCH A GLOBÁLNÍCH SOUVISLOSTECH

Pro realizaci tohoto průřezového tématu využijeme tematicky zaměřené dokumenty. Chceme-li se umět ve světě pohybovat a obstát, musíme poznat nejen sami sebe, ale také svět kolem nás. Nemůžeme být na všech místech, a tak nám opět poslouží dokumentární film, který zachycuje realitu evropských zemí i celého světa. Důraz klademe na aktuální světové dění, žáky vedeme k uvědomění si propojenosti světa – události odehrávající se na určitém místě mají často dopad na další místa na zemi.

Kde si máme hrát? Angeli Andrikopoulou, Argyris Tsepelikas Řecko / 2010 / 22 min.

Skupinka dětí bydlících ve stejné čtvrti v jednom řeckém městě miluje fotbal. Každý den po škole si kopají s míčem před domem, což ale nelibě nejsou sousedé, kteří je pravidelně vyhánějí. Alexandra, Vlad a Chrysa se vypraví za starostou města s žádostí o vybudování dětského hřiště na místě zarostlého a nevyužívaného plácku.

Gabrielova reportáž z mistrovství světa ve fotbale Els van Driel

Nizozemsko / 2014 / 17 min.
Když se čtrnáctiletý Gabriel dozvěděl, že se v jeho zemi uskuteční mistrovství světa ve fotbale, měl obrovskou radost, to ale ještě netušil, že vláda začne kvůli stavbě vlakové trati pro přesun fotbalových fanoušků v jeho čtvrti bourat desítky domů včetně toho, ve kterém bydlí.

Témata, na která je vhodné se v dokumentu zaměřit:

- globální problémy
- nerovnost ve světě
- vztah mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi
- formování postojů – vnímat sebe sama jako součást celého světa, přijímat zodpovědnost za své jednání, překonávat stereotypy a předsudky
- základní historické a politické události Evropy a světa

Z příběhů můžeme vyvozovat pojmy jako humanitární pomoc, rozvojová spolupráce, solidarita, lidská práva, globalizace.

Náramky od Kamar **Preeya Nair** **Velká Británie, Indie /** **2007 / 22 min.**

Hlavní postavou snímku je jedenáctiletá indická dívka Kamar – výřečná, bezprostřední, a hlavně předčasně dospělá. Místo školy či dětských her s vrstevníky totiž musí pomáhat v domácnosti a tvrdě pracovat. Svého snu o vzdělání se ale nevzdává a každý den se modlí k bohu, aby vyslyšel její přání a umožnil jí naučit se číst a psát.

MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA

Dokumentární film nám může velmi dobře přiblížit rozmanitost různých kultur, jejich tradice a hodnoty. Na pozadí této rozmanitosti si pak žáci mo-

Žirafa v nesnázích **Pascale Hecquet** **Belgie, Francie /** **2007 / 12 min.**

Hravý animovaný snímek s řadou vtipných momentů velmi výstižně ukazuje typické překážky, s nimiž se musí v nové zemi vypořádat téměř každý uprchlík, žirafu nevyjímaje.

hou lépe uvědomovat i svou vlastní kulturní identitu, tradice a hodnoty. Film často zachycuje i situace, na kterých lze pojmenovat projevy rasové nesnášlivosti a xenofobie. Také pro toto průřezové téma budeme vybírat tematicky zaměřené dokumenty, cenným zdrojem pro diskusi budou mimo jiné postoje hlavních představitelů.

**Já, moje romská rodina
a Woody Allen**
Laura Halilovic
Itálie / 2009 / 50 min.

S ruční kamerou dokumentuje Laura historii a současnost své romské rodiny, která přišla do Itálie koncem 60. let 20. století z Bosny. Řada jejích příbuzných stále kočuje v karavanech. Z reakcí místních obyvatel a přístupu státních úřadů je ale zřejmé, že tomuto nomádskému způsobu života v Evropě už odzvonilo.

Témata, na která je vhodné se v dokumentu zaměřit:

- chápání a respektování neustále se zvyšující sociokulturní rozmanitosti
- rovnost příležitostí
- rovnoprávnost jedinců i skupin
- sociální soudržnost
- negativní dopady diskriminace, xenofobie a extremismu
- porušování lidských práv

Dokument může prohloubit znalost některých základních pojmů multikulturní terminologie: kultura, etnikum, identita, diskriminace, xenofobie, rasismus, národnost, netolerance aj.

ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA

V tomto průřezovém tématu se budeme zajímat především o prostředí, v němž se děj dokumentu odehrává, a postoje, které zastává jeho hrdina. Dokumentární film nám zprostředkovává přímý prožitek, díky čemuž se témata, která nám mnohdy připadají velmi vzdálená, stanou naopak velmi aktuálními a palčivými.

Ekoduely: Energie obnovitelná versus neobnovitelná
Jana Počtová
Česká republika /
2012 / 22 min.

Energie je pro život v civilizaci nezbytná, o tom není pochyb. Otázkou však zůstává, jak ji vytvořit a použít, aniž bychom tím škodili přírodě.

Témata vhodná pro environmentální výchovu:

- zájem o prostředí, ve kterém žijeme
- vztah člověka a životního prostředí
- nezbytnost postupného přechodu k udržitelnému rozvoji
- spoluzodpovědnost za životní prostředí
- hospodaření země se zdroji

Nabídka pojmů, které lze z dokumentů vyvodit: environmentální chování, ekosystém, obnovitelné a neobnovitelné zdroje, ekologicky šetrný výrobek aj.

Zvířata zachraňují svět
Discovery
USA / 2007 / 1-3 min.

Série vtipných animovaných spotů, v nichž zvířata radí lidem, jak se chovat šetrněji k životnímu prostředí. Postavičky parodují nešetrné lidské způsoby chování, nabízejí tipy na lepší zacházení s přírodou a jejími zdroji a současně zdůrazňují, že každý z nás může přispět ke zmírnění devastace přírody.

MEDIÁLNÍ VÝCHOVA

Mediální výchova má specifické možnosti pro práci s dokumentárním filmem. Více než téma či hlavní hrdina stojí v zájmu její pozornosti způsob, jakým byl dokument zpracován. Prostředkem mediální komunikace jsou tak dokumenty samy o sobě – mohou být použity nejen jako zdroj informací, ale také jako předmět analýzy. Můžeme s žáky rozebírat, jak a na co útočí, jak je daný snímek „poskládan“, jaký je pravděpodobný záměr autora apod. Díky konkrétním příběhům nám filmy mohou přiblížit práci novinářů či propagandu diktátorských režimů.

Show!

Bohdan Bláhovec
Česká republika /
2013 / 68 min.

Film nabízí unikátní pohled do života teenagerské skupiny i jejího temnějšího zákulisí. Ukazuje, že 5Angels zdaleka nejsou splněným snem náctiletých zpěvaček, ale spíš produktem promyšleného byznys plánu jejich manažera.

Asociální síť
Asif Hasan
Velká Británie /
2012 / 58 min.

Snímek o dopadech on-line diskusí na psychiku dospívajících ukazuje, že jediná on-line přestřelka může vést až k sebevraždě. Film současně zkoumá, jak obtížné je proti obsesivním „haterům“ shromáždit policejní důkazy a pravomocně je odsoudit.

Témata vhodná pro mediální výchovu:

- schopnost zpracovat, vyhodnotit a využít podněty přicházející z médií
- pohled do světa médií
- kritické hodnocení mediálního sdělení
- vliv médií ve společnosti

- způsob zachycení reality
- bezpečné užívání médií
- využívání médií jako prostředku vyjádření občanských postojů

Nabídka některých pojmů, které lze vyvozovat po sledování dokumentu: reálný a virtuální svět, manipulace, stereotypy, svoboda projevu, zprostředkovaná komunikace, mediální sdělení aj.

Na dokumentární film je možné dívat se z různých úhlů. Najdeme zde mnoho rovin, které napomohou k naplňování dílčích cílů jednotlivých vzdělávacích oborů. Nezapomínejme ale, že i s krátkou filmovou ukázkou musíme pracovat. Realizace látky a průřezového tématu probíhá až ve chvíli, kdy podněty z filmu reflektujeme, zpracováváme a diskutujeme o nich.

Velké množství filmů je v původním znění s titulky. Vedle průřezových témat tak můžeme dokumentární film využít i při výuce cizího jazyka.

PRÁCE S DOKUMENTÁRNÍM FILMEM NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH (GYMNÁZIÍCH)

Role průřezových témat při výuce na středních školách a v systému základního vzdělávání je velmi podobná. Jedná se o aktuální témata, která mají formovat postoje, hodnotový systém a jednání žáků, zároveň mají mít přínos pro jejich vědomosti, schopnosti a dovednosti. Dokumentární film jako prostředek realizace průřezových témat splňuje všechna výše zmíněná kritéria: přináší aktuální témata, podněcuje vytváření postojů a žebříčku hodnot, aktivizuje žáky a rozšiřuje horizont jejich vědomostí nad rámec běžné školní výuky. V neposlední řadě rozvíjí schopnost žáků vyrovnat se s komplikovaností současného světa, stejně jako dovednosti, které k tomu potřebují.

JEDNOTLIVÁ PRŮŘEZOVÁ TÉMATA

Jak již bylo řečeno, dokumentární film má silný výchovný i vzdělávací potenciál. Proto jeho využití ve výuce nabízí ideální příležitost k realizaci všech průřezových témat, a to různou formou: lze jej začlenit přímo do jednotlivých vyučovacích předmětů nebo využít při samostatných projektech, popř. projektových dnech.

OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVA

Dokumentární film zprostředkovává autentické příběhy konkrétních lidí, často vrstevníků žáků. Přináší svědectví o složitosti života a způsobech, jakými se s ní hrdinové snímku vyrovnávají. Nabízí možnost nahlédnout do osudů jiných lidí, vcítit se do nich, porovnat vše se svou vlastní životní zkušeností, inspirovat se. Toto rozšíření obzorů mimo jiné napomáhá k poznání sebe sama.

Život ve fotografiích

Tamar Tál

Izrael / 2011 / 58 min.

Citlivě natočený snímek plný lidskosti, odvahy a humoru ukazuje, že ani dvougenerační rozdíl a časté neshody nejsou překážkou hlubokého a láskyplného vztahu.

Dokumentární film představuje příhodný prostředek pro realizaci následujících témat:

- sebepoznání a rozvoj vlastní osobnosti
- hodnota rozmanitosti života a potřeba respektovat ji
- schopnost čelit zátěžovým situacím a efektivně řešit problémy
- schopnost převzít zodpovědnost v různých situacích
- umění spolupráce
- angažovanost ve prospěch druhých
- sociální komunikace (umění naslouchat a jasně komunikovat)
- vytvoření hodnotového žebříčku
- řešení sociálních a morálních dilemat doby

Punkový syndrom

Jukka Kärkkäinen,

Jani-Petteri Passi

Finsko / 2012 / 85 min.

Skrze svou hudbu boří Perrti, Toni, Kari a Sami z kape-ly Perrti Kurrikka's Name Day předsudky a hranice „normality“ – všichni jsou totiž mentálně postižení. Film přináší silnou výpověď o peripetích čtyř kamarádů, kteří se rozhodli jít proti proudu vlastním životním stylem, navzdory svému hendikepu.

VÝCHOVA K MYŠLENÍ V EVROPSKÝCH A GLOBÁLNÍCH SOUVISLOSTECH

Cílem řady dokumentárních filmů je upozornit na problémy současného světa, ať už se týkají České republiky, Evropy, nebo sahají daleko za hranice kon-

Krev v mobilech

Frank Piasecki Poulsen

Dánsko, Německo /

2010 / 52 min.

Napadlo vás někdy, že se ve vašem mobilu mohou skrývat vzácné minerály „potřísněné krví“ obětí války v Kongu? A že každým zavoláním nepřímo podporujete největší válečný konflikt od doby druhé světové války, kterému za posledních 15 let padlo za oběť pět milionů lidí?

tinentu. Snímky odhalují příčiny a důsledky konfliktů, umožňují hlubší vhled do situace v krizových oblastech světa. Žákům zprostředkují chápání světového dění v souvislostech. V oblasti hodnot a postojů přispívají k boji s lhostejností a vychovávají k solidaritě.

Dokumentární filmy v tomto smyslu zprostředkovávají především následující témata:

- globální problémy světa
- globalizace (politická, ekonomická, kulturní)
- nerovnost ve světě
- humanitární pomoc a rozvojová spolupráce
- evropský integrační proces
- Evropa v kontextu světového dění
- vnímavost k světovému dění a zájem o něj
- rozvoj solidarity

Na kole za svobodu
Alistair Oldham
Velká Británie /
2009 / 18 min.

V anglickém Bristolu evidují na čtyři stovky žadatelů o azyl. Pětatřicet liber týdně, které dostávají od britské vlády, stačí každému z nich nanejvýš na levné jídlo. Od prosince 2008 ale spolu s partou místních nadšenců, kteří odstartovali jedinečný projekt, sbírají po městě stará a odložená kola a dávají je dohromady.

MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA

Obraz světa, který přináší dokumentární filmy, je rozmanitý a barevný. Žáci mají příležitost potkat na plátně lidi různých kultur a etnik, lišící se náboženstvím, barvou pleti, způsobem života či sexuální orientací. Nabízí se jim tak komplexnější představa o pestré lidské společnosti a pochopení hodnot tolerance a vzájemného respektu, které jsou pro soužití takového společenství nezbytné.

Skrze dokumentární filmy lze velmi dobře přiblížit následující témata:

- multikulturalita jako prostředek vzájemného obohacení
- uvědomění si vlastní kulturní identity
- negativní důsledky diskriminace, xenofobie, intolerance a rasismu
- respekt k lidem jiného etnika, náboženství, sexuální orientace
- význam aktivního poznávání jiných kultur
- boj s předsudky
- dodržování lidských práv

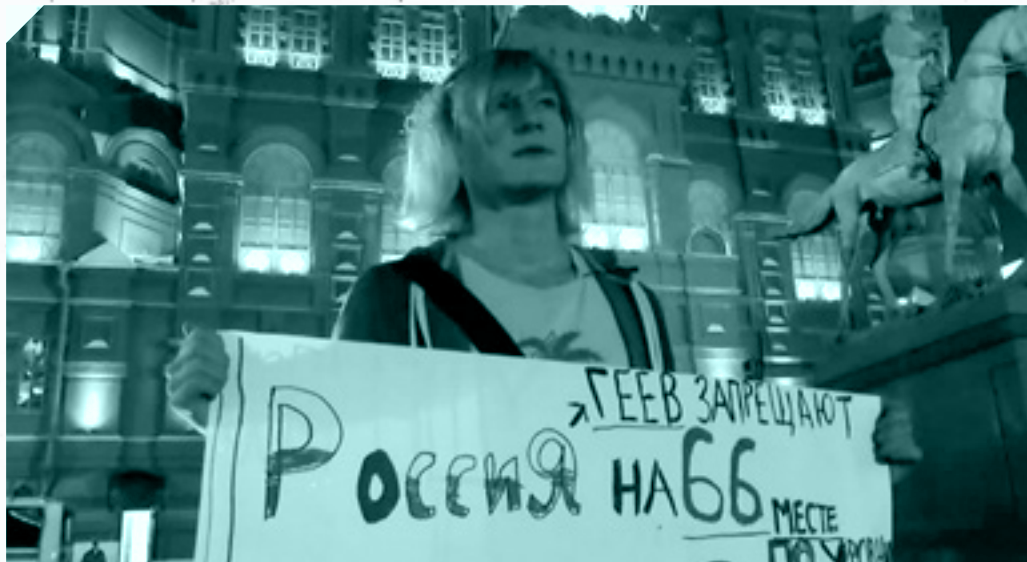
Jenica & Perla
Rozálie Kohoutová
Česká republika, Francie /
2014 / 60 min.

Jenica a Perla jsou kamarádky, které spojuje záliba v tanci. Probojovaly se až do soutěže Slovensko má talent. Pak se ale vrátily domů. Nacházejí se v životním období, kdy se rozhoduje o jejich budoucnosti. Do jaké míry bude ovlivněna ztíženými životními podmínkami, ve kterých obě dívky vyrostly?

Putinovy „Děti 404“
Pavel Loparev, Askold Kurov
Rusko / 2014 / 76 min.

V roce 2013 přijalo Rusko zákon proti „propagaci homosexuality“ mezi mládeží. Mladí gayové a lesby se stali „chybou systému“ a jejich šikana získala posvěcení z nejvyšších míst. Autentické videodeníky prokládané rozhovory vytvářejí mrazivý obraz ruské současnosti.

ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA

Životní prostředí a jeho ohrožení je tématem četných dokumentů. Také v případě tohoto průřezového tématu může autentický vizuální obraz hlouběji zasáhnout diváka, a umocnit tak závažnost výpovědi filmu. Filmy s environmentální tematikou velmi často přispívají k prohloubení zájmu žáků o prezentované téma.

Environmentálně zaměřené dokumentární filmy žákům zprostředkují zejména tato témata:

- vzájemné vztahy jednotlivých složek biosféry
- člověk jako součást biosféry (závislost člověka na přírodě)
- narušení životního prostředí v důsledku lidské činnosti
- velké ekologické katastrofy

- možnosti řešení globálních ekologických problémů
- zodpovědnost člověka za další vývoj na planetě
- myšlenka trvale udržitelného rozvoje
- ekologicky zodpovědný životní styl jednotlivce
- znečištění životního prostředí v České republice

ThuleTuvalu
Matthias von Gunten
 Švýcarsko, Tuvalu /
 2014 / 52 min.

Grónské městečko Thule je nejseverněji obývaným místem na zemi. Tuvalu je polynéský ostrovní stát. Tající led v Grónsku zvedá hladinu oceánu, který tak brzy zaplaví nízko položené tichomořské ostrovy. Dokument zblízka sleduje osudy několika místních rodin, které si uvědomují, že jejich tradiční způsob života a obživy spěje ke změně rychlostí tajícího ledu.

Mý věci
Petri Luukkainen
 Finsko / 2013 / 52 min.

Co vše opravdu ke svému životu potřebujeme, abychom mohli bez obav chodit do práce nebo ven s přáteli? A bez čeho se skutečně můžeme obejít? Na tyto otázky se snaží odpovědět protagonista a režisér v jedné osobě ve svém autobiografickém filmovém deníku.

MEDIÁLNÍ VÝCHOVA

V tomto případě je realizace průřezového tématu možná na více úrovních. Mnohé dokumentární filmy se obsahově přímo věnují médiím a mediální manipulaci. Především však dokumenty představují samy o sobě jeden z mediálních nosičů. Pracujeme-li s nimi při výuce pravidelně, získáme možnost soustavně rozvíjet schopnost žáků kriticky a tvořivě nakládat s médii a jejich produkcí. Učíme žáky, jak se orientovat v nepřehledné mediální nabídce,

a minimalizujeme rizika, která představuje nepoučené zacházení s mediálním sdělením.

Proč zabili své sousedy
Kumiko Igarashi
Japonsko / 1998 / 49 min.

V roce 1994 propukl ve Rwandě občanský konflikt, jehož výsledkem bylo zavraždění osmi set tisíc Tutsiů, příslušníků zdejší etnické menšiny. Nástrojem genocidy se zde stal rozhlas. Dokument ukazuje, jak silné mohou být účinky médií, když dokážou v tak krátkém čase rozvrátit rodiny, vymazat léty prověřené vztahy a vzájemnou důvěru.

Prostřednictvím dokumentárního filmu lze realizovat následující témata:

- typy médií v minulosti a současnosti
- role médií v minulosti a současnosti
- tvorba mediálního sdělení, profesně etické kódy
- vztah mezi mediálním sdělením a skutečností
- identifikace stereotypu a předsudku v mediálním sdělení
- kritický a poučený přístup při nakládání s mediálním sdělením
- moc médií, manipulace
- vliv médií na společnost

Plážová bouře jako
žádná jiná
Diana Andringa

Portugalsko / 2005 / 25 min.

10. červen, portugalská pláž Carcavelos, mnoho lidí se sluní a koupe. Zmatek. To jsou jediné jasné údaje, které se týkají onoho velkého případu. Večer se rozšířila zpráva o obřím masakru. Katastrofa! Ale byla vůbec nějaká? Den ode dne se informace a svědectví natolik proměňují, že se obyvatelé země i diváci jen stěžejí dopátrají pravdy.

ZÁVĚR

Průřezová témata se svým obsahem i výchovným zaměřením promítají do jednotlivých předmětů, pomáhají doplňovat a propojovat, co si žáci během studia osvojili. Jejich začlenění do výuky by mělo probíhat nenásilně a přirozeně po celou dobu školního vzdělávání. Právě takové možnosti nabízí využití dokumentárního filmu ve výuce. Je to efektivní nástroj pro realizaci hned několika průřezových témat najednou.

2.5 Jak vyučovat kontroverzní témata

V mnohých materiálech audiovizuálních lekcí JSNŠ je věnována pozornost tématům, která mohou být pro vaši skupinu nebo jednotlivé žáky velmi citlivá či kontroverzní (např. rasismus, diskriminace, xenofobie, předsudky, náboženství). Proto nabízíme několik rad a doporučení, jak s těmito tématy v hodinách pracovat.

CO JSOU „KONTOVERZNÍ TÉMATA“?

Témata, která jsou obvykle vnímána jako kontroverzní, mají politický, sociální nebo osobní význam, vyvolávají emoce nebo se zabývají otázkami hodnot a víry. Jsou obvykle komplikovaná a odpovědi na otázky s nimi související se nehledají lehko. Téměř každé téma se může stát kontroverzním, pokud skupina, která se jím zabývá, předestře protikladná vysvětlení událostí s ním spojených, protichůdné návrhy řešení stávající situace nebo pokud je názor jedné části skupiny prezentován tak, že u oponentů vzbudí silnou emocionální odezvu.

Je důležité si uvědomit, že některé didaktické postupy nejsou nejvhodnější metodou k řešení kontroverzí. Kontroverzní témata se dotýkají hluboce zakotvených názorů a zakotvených postojů. Říkat mladým lidem, co si mají myslet, nebo jim kázat o tom, jak se chovat, nebude mít přinejlepším žádný efekt, ale spíše hrozí to, že se zvažování alternativních postojů zcela uzavřou.

ZÁKLADNÍ PRAVIDLA

Před tím, než se s žáky pustíte do zvolené aktivity, je velmi důležité stanovit základní pravidla, která zajistí přátelské (tj. bezpečné) prostředí pro to, aby mohli bez obav a svobodně vyjadřovat své názory. Pravidla můžeme formulovat společně s nimi:

- vždy mluví jen jedna osoba a ostatní jí neskáčou do řeči
- každý má právo vyjádřit svůj názor a být vyslechnut
- všichni se snaží respektovat názory ostatních
- je legitimní odmítat názory, ale nikoli ty, kdo je vyjadřují
- je nezbytné volit vhodný jazyk a vyvarovat se rasistických a sexistických poznámek
- je dobré umožnit každému vyjádřit svůj názor, a zajistit tak, aby byl každý vyslechnut
- při prezentování svého názoru vždy každý vysvětlí, co ho k němu vede

ROLE UČITELE

Při probírání kontroverzních témat hraje učitel klíčovou roli; on také určuje, kdy, jak a zda vůbec vyjádří své postoje a názory. Doug Harwood, skotský metodolog, rozlišil šest možných rolí, které učitelé nebo prezentující mohou při

probírání témat zaujmout³. Je důležité, abychom byli při volbě přístupu flexibilní a abychom si byli dobře vědomi toho, proč ten který přístup v danou chvíli volíme. Volba konkrétní role závisí na tématu, věku žáků, předchozích aktivitách a dalších faktorech. Můžeme také jednotlivé role a jejich funkce s žáky probrat předem, případně je vyzvat, aby jednu nebo více těchto rolí zaujali sami. Jedná se o tyto přístupy:

- angažovaný postoj – učitel má možnost vyjádřit a propagovat vlastní názory; u této role je třeba být opatrný, protože může vést k neobjektivní debatě
- objektivní nebo vědecký postoj – učitel zprostředkovává vysvětlení všech relevantních postojů, aniž by vyjádřil vlastní názor
- d'áblův advokát – učitel zaujme provokativní postoj oponující většině, a to bez ohledu na své vlastní skutečné názory; to mu umožňuje zajistit, že všechny postoje budou vzaty v potaz a že v případě, kdy celá skupina zpočátku zaujímá stejné nebo podobné postoje, bude tento pohodlný konsenzus zpochybněn; tato metoda také pomáhá klást nové otázky tam, kde mladí lidé mají své názory už pevně zažitě
- obhájce – učitel přednese všechny relevantní postoje a poté výstup uzavře představením svého názoru a jeho logickým odůvodněním; to mu umožňuje zdůraznit aspekt, který by si žáci měli uvědomit před tím, než zaujmou vlastní názor
- nestranný moderátor – učitel zajistí, aby všechny úhly pohledu byly vzaty v potaz, a to jak skrze vyjádření žáků, tak skrze literaturu nebo jiné zdroje; u této metody svůj postoj nevyjadřuje
- přiznaná zainteresovanost – učitel vyjádří své názory, takže žáci je mohou později nezájatě posoudit, a poté představí všechny další relevantní přístupy tak objektivně, jak je to jen možné

³ Převzato z *Global Citizenship Guides, Teaching Controversial Issues* (Oxfam GB, 2006). Zdroj: <http://www.oxfam.org.uk/education/teacher-support/tools-and-guides/controversial-issues>

2.6 Doporučení pro organizování a vedení diskusí

Pokud se škola rozhodne uspořádat diskusi o kontroverzních tématech, je potřeba připravit se na možné náročné, až vyhocené situace. Pedagogové by měli preventivně ještě před diskusí promyslet různé krizové scénáře, které mohou nastat (např. pokud budou někteří účastníci záměrně rušit průběh akce, budou mít nevhodné poznámky vůči jiným diskutujícím, budou se je snažit ne/verbálně zastrašit, začnou nahrávat akci na video apod.).

Ke každému krizovému scénáři by si měli stanovit kroky, jak jej budou řešit. Například po kolika varováních rušitele vykážou mimo prostor třídy, v jakých případech přivolají policii; je také možné upravit školní řád tak, aby explicitně zmiňoval zákaz pořizování záznamů z akcí na půdě školy a aby škola měla na své půdě možnost zabavit v podobných případech mobilní telefony a kamery. S jednotným způsobem řešení případných komplikací by měli být seznámeni všichni pedagogové. Doporučujeme, aby jediný obrazový a zvukový záznam akce zajistila škola, přičemž účastníci na to budou předem upozorněni.

Pedagogové by měli s předstihem stanovit rovněž pravidla diskuse. Ta by měl před počátkem diskuse přednést moderátor (pedagog nebo externí profesionál). Pravidla mohou obsahovat například zákaz pořizování video- i audiozáznamů, stanovit maximální délku příspěvků a způsob přihlášení se o slovo, výhradní právo moderátora na udělení slova apod. Pedagog by měl být také seznámen s platnou legislativou, aby alespoň rámcově dokázal upozornit na to, když se diskuse posune k hranici zákona.

Zejména při veřejné diskusi je žádoucí zajistit zkušeného moderátora, který bude schopen uřídit případné krizové momenty (např. pokud je diskuse součástí širšího školního projektu). Je pravděpodobné, že dobrý moderátor bude požadovat honorář, proto doporučujeme včasné dojednání způsobu financování a konkrétní částky s vedením školy. V případě veřejné diskuse lze zvážit i nastavení jakéhosi vstupního prahu – zájemci se například musejí předem registrovat, podepsat prezenční listiny apod.

Podobně jako na školních akcích i na těch veřejných je potřeba dopředu upozornit na to, že nebude možno pořizovat záznam a že jediný oficiální záznam pořídí škola. V případě nereflektování na výzvu pořadatele či při neuposlechnutí výzvy k opuštění prostoru akce z důvodu jejího opakovaného rušení lze volat policii s podezřením na porušování autorského zákona, obtěžování, případně výtržnictví.

Ukončení diskuse by mělo být nejzazším řešením, o které v podstatě extremisté usilují. Dodává jim argumenty pro tvrzení, že ostatní s nimi nejsou ochotni diskutovat pro jejich odlišné názory, z čehož si následně vyvodí důkazy o existenci cenzury.

DOPORUČENÍ PRO VEDENÍ DISKUSÍ

Příklady otevřených otázek pro moderátora diskusí doporučené profesorem Robertem Fisherem v knize *Učení myšlení*⁴:

otázky hledající objasnění:

- *Můžete vysvětlit (jak)... (vysvětlující)*
- *Co myslíte tím, že... (charakterizující)*
- *Můžete dát příklad toho, jak... (uvádění příkladů)*
- *Jak toto napomáhá řešení... (podporující)*
- *Má někdo otázku, na kterou by se chtěl zeptat? (dotazující se)*

otázky zjišťující důvody a důkazy:

- *Z jakého důvodu si myslíte, že... (formulace argumentu)*
- *Jak víte, že... (domněnka)*
- *Jaké jsou vaše důvody k... (odůvodnění tvrzení)*
- *Máte důkazy k... (hledání důkazů)*
- *Můžete uvést pozitivní/negativní příklad k tomuto tvrzení... (důkazy opoziční strany)*

otázky zkoumající alternativní pohledy na věc:

- *Dala by se otázka položit jiným způsobem? (zopakování názoru)*
- *Existuje jiný úhel pohledu na... (spekulace/úvaha)*
- *Co když někdo jiný navrhne, že... (jiná možnost)*
- *Co by někdo, kdo s vámi nesouhlasí, řekl/namítl? (protiargument)*
- *Jaký je rozdíl mezi těmito pohledy na věc/názory? (rozdíly)*

otázky testující dopady a důsledky:

- *Co následuje po tom, co... (důsledky)*
- *Souhlasí vaše tvrzení s vaším předchozím tvrzením o... (shoda)*
- *Jaké by byly důsledky toho, že... (důsledky)*
- *Existuje obecné pravidlo... (zobecnování)*
- *Jak by se to dalo otestovat, aby se zjistila pravda? (testování pravdy)*

otázky k otázce/diskusi:

- *Máte otázku k... (dotazování)*
- *Jaký druh otázky to je? (analýza)*
- *Jak nám tato otázka/to, co bylo řečeno, pomůže? (spojování)*
- *Kde/ve kterých částech tématu můžeme doposud zobecnovat? (sumarizace/shrnutí)*
- *Dostali jsme se blíž k zodpovězení otázky/problému? (dospění k závěru)*

4 FISHER, Robert: *Teaching Thinking*. 2nd edition. London: Continuum, 2003.

ZÁVĚREČNÉ ZHODNOCENÍ

V závěru diskuse se zeptáme žáků na konečné vyjádření k dané otázce/tématu. Co se dozvěděli nového, co je překvapilo a co si odnášejí? Zmíníme se o tom, co se podařilo, jaké další návrhy byly vzneseny, co žáky bavilo, a co bylo naopak negativně vnímáno nebo co by změnili. Změnily se nebo upevnily jejich názory? Někteří moderátoři diskusí preferují probírat negativní názory žáků, které pramení z chybných úsudků, později, vně diskusní skupiny a individuálně.

2.7 Projektové vyučování

Projekce dokumentárního filmu ve třídě žáky inspiruje a může probudit touhu po realizaci vlastních nápadů. Na školách, které používají dokumentární film ve výuce pravidelně, vzniká řada týmových projektů.

Slovo projekt se v současné době stalo jedním z nejčastěji používaných, a zdaleka ne jen ve vzdělávání. Setkáváme se s ním v oblasti kultury, financí, výstavby, podnikání, zkrátka všude tam, kde vznikají plány a následně i realizace nějakých nových hodnot.

Jde o promyšlený a systematický postup s cílem něco konkrétního vytvořit, zorganizovat, uskutečnit, vyrobit, vylepšit, vyřešit... Výsledkem projektu je pak například městská oslava, divadelní představení, výstava, nové hřiště, veletrh zdravé výživy nebo třeba návrh na zlepšení životního prostředí. Úspěšnost projektu je dána významností a užitečností vytvořeného produktu. Podmínkou úspěchu je týmová spolupráce, schopnost vnímání širších souvislostí, volba efektivních metod postupu. Přidanou hodnotou může být dokumentace z průběhu projektu nebo nové osobní poznatky a zkušenosti.

JAK ZAŘADIT PROJEKT DO VÝUKY

Jak je to ale s projektem ve výuce? Klíčovým pojmem zůstává konkrétní, užitečný produkt, tj. výsledek. Bývá to například nová učební pomůcka, veřejná akce (výstava, beseda, oslava apod.), publikace či jiný textový materiál, prezentace návrhu (plánu) na zlepšení prostředí ve škole, na řešení komunálního problému apod.

Smyslem projektové výuky je společně vytvořit nové hodnoty nebo vyřešit stávající, aktuální problém. K tomu je nutné získat potřebné poznatky z různých oborů a informačních zdrojů, uspořádat je, pochopit jejich vzájemné vztahy a souvislosti, najít možná řešení, navrhnout kritéria vlastního rozhodování, dohodnout se na podobě finálního výsledku a realizovat jej. Získané vědomosti a dovednosti nesmí být v projektovém vyučování (na rozdíl od

nedidaktických projektů) jen nahodilou záležitostí, ale promyšleným pedagogickým záměrem. Z pohledu žáků však nejsou nové poznatky pro práci na projektu primární motivací. Tou zůstává především potřeba (zájem, chuť, rozhodnutí) něco konkrétního vytvořit nebo změnit.

ROLE UČITELE A ŽÁKA

Žáky je potřeba pro projekt získat a poskytnout jim dostatečně svobodný prostor k vlastní aktivitě. Jedna z definic projektové metody říká, že se jedná o „žakovský podnik“. Z podstaty těchto dvou slov můžeme snadno odvodit charakteristiku a znaky této výukové metody. Podnikem obvykle rozumíme skupinu lidí, kteří mají stejný cíl, navzájem spolupracují, doplňují se a podporují, organizují a rozdělují si svou práci, řídí se společně respektovanými pravidly a společně vytvářejí nové hodnoty. Přívlastek žakovský napovídá, že tohle všechno by měli v projektu dělat především žáci sami. Pedagog je tím, kdo k tomu nastavuje základní mantinely, vytváří podmínky, koordinuje a koriguje činnost žáků tak, aby směřovala k očekávanému produktu a zároveň k naplnění pedagogických cílů.

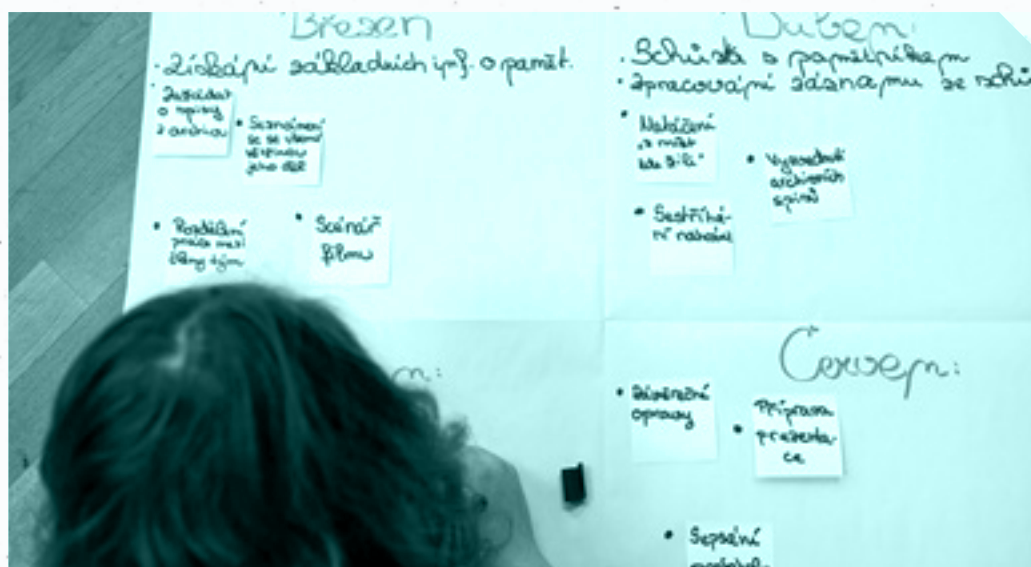
Vždy je potřeba, aby projekt zaštil jeden vyučující/lektor/vedoucí, který bude daný tým nebo týmy vést a bude garantem neboli koučem projektu. Garantem neboli koučem projektu by měl být člověk přesvědčený o jeho smyslu a nadšený pro něj. Navíc by měl být komunikativní, trpělivý a ochotný vysvětlovat. Může se stát, že největším problémem bude získat „dospělé“ účastníky projektu – kolegy vyučující, rodiče. Naopak mu budou jistě nakloněni lidé z různých neziskových, zájmových organizací. Na ty je vhodné se obrátit s žádostí o pomoc, konzultaci – většinou mají zkušenosti s projekty, granty, zkrátka zkušenosti z praxe. Ať chceme, nebo ne, školní projekty často zůstávají jen v oblasti teorií, „hraní si“ na realitu. Je to však možnost stát se součástí reality.

ČASOVÝ PLÁN A MEZIPŘEDMĚTOVÝ PŘESAH PROJEKTU

K práci na svém společném „podniku“ potřebují žáci dostatek souvislého času. Projektovou výuku proto organizujeme jinak než klasický školní rozvrh. Zatímco běžná výuka je obvykle členěna do jednotlivých vzdělávacích předmětů a odehrává se v krátkých časových úsecích (45 minut), základním znakem projektové výuky je integrace výukového času. Souvislý čas (u jednodenních projektů obvykle v délce čtyř až šesti vyučovacích hodin) členíme nikoli logikou školního zvonění, ale na základě skutečné potřeby (stylu práce, etapy řešení projektu, zpětné vazby). Žáci tak zároveň získávají ojedinělou zkušenost s vlastní organizací pracovního času.

Důležitým znakem projektové výuky je také integrace vyučovacích oborů a témat. Témata, kterými se žáci během projektu zabývají, mají své přirozené přesahy do různých oborů. Tyto oborové přesahy souvisejí nejen s tématem, ale i se způsobem práce. Při realizaci projektu je potřeba pracovat s texty, diskutovat, klást si otázky, jednoduše řečeno používat a rozvíjet řadu kompetencí souvisejících s cíli jazykové výchovy, informatiky, mediální výchovy, výchovy k občanství. Další přesahy pak vycházejí z podstaty konkrétního tématu (záměru, produktu).

Vhodné je, aby mezi sebou spolupracovali nejen žáci, ale také vyučující, a projekt tak mohl být realizován v různých hodinách podle potřeby. Mezi-předmětový přesah jednotlivých projektů je patrný na první pohled. Například úřední dopisy mohou být přirozeně formulovány v rámci hodin slohu, v hodinách informační technologie se pak dopis přepíše, případně využijeme moderní komunikační prostředky – e-mail, sociální sítě apod. Vyučující může navíc vysvětlit třeba základní pravidla sazby textu, a projekt se tak může stát součástí ŠVP konkrétní školy.

DŮLEŽITÁ JE SPOLUPRÁCE

Spolupráce s rodiči jako partnery výchovně-vzdělávacího procesu je nezbytnou součástí práce na projektech. Mohou se objevit námitky, že se žáci neučí, že jim projekt bere (nejspíš tomu tak bude) mnoho volného času, případně že do projektu investují své peníze, technologie apod. Podobným nepříjemnostem lze předejít. Postačí, aby na rodičovských schůzkách promluvil garant a seznámil rodiče s plánovaným projektem, vysvětlil jeho smysl, cíle, průběh práce i zmiňovaná úskalí.

Žáci by neměli být nuceni na projektu pracovat a také by měli mít možnost projekt kdykoli v průběhu opustit. Před tím, než taková situace nastane, ale zcela jistě stojí za to pokusit se v nich obnovit motivaci. Zpočátku projekt zabere více času, nenechte se tím odradit.

Mějte na paměti, že práci na projektu si žáci a studenti osvojují značnou část klíčových kompetencí. Řadu úkolů budou muset plnit mimo hodiny školního vyučování, tudíž mimo školní budovu. Pro komunikaci s úřady se kromě osobní schůzky nabízí využití dalších komunikačních prostředků. Důležité je, aby se garant projektu se žáky dohodl a společně naplánovali, kolik času bude nutné trávit mimo školu. Opět je nutné komunikovat s rodiči a s vedením školy. Ve vlastní výuce je většinou čas věnován plánování a následnému vyhodnocování stanovených úkolů, jejich samotnou realizací se žáci zabývají ve svém volném čase. Na začátku projektu je nutné si uvědomit, jaké technické vybavení budete v průběhu plánovaného projektu potřebovat,

zda jím škola vůbec disponuje. Je dobré dopředu dohodnout se žáky podmínky, za kterých budou mít přístup ke kopírce, internetu, telefonu, případně zda jim škola umožní zasílat korespondenci přes sekretariát, a bude se tak zčásti podílet na nákladech. Nepodceňujte pomoc rodičů, případně možnosti jejich firem. S vybavením souvisí i eventuelní rozpočet projektu – zda do něj bude nutné investovat vlastní náklady, případně kde je získat. Významnou roli zde hraje otázka sponzorů, kteří mohou zaštitit část finančního rozpočtu, případně projekt podpořit materiálně (kancelářské potřeby, reklamní propagace atd.).

PRAKTICKÝ NÁVOD

Jak postupovat krok za krokem:

1. INSPIRUJTE SE DOKUMENTÁRNÍMI FILMY

Jako motivaci promítněte svým žákům film z nabídky vzdělávacího portálu jsns.cz. Jak jsme již uvedli výše, dokumentární film může být pro žáky dobrou motivací pro zahájení jejich vlastní občanské aktivity.

2. PROVEĎTE REFLEXI FILMU A POKRAČUJTE NĚKTEROU Z DOPORUČENÝCH AKTIVIT

Po filmu můžete využít aktivity uvedené přímo v AV lekci na portálu jsns.cz.

3. ZJISTĚTE, CO JE PALČIVÉ PRO VAŠE OKOLÍ

Prvním krokem pro uskutečnění projektu je volba jeho tématu. Stejně jako tomu bývá třeba při psaní textů, začátek může být nejtěžší.

V každé, i dobře fungující společnosti se vyskytují problémy, které na svá řešení teprve čekají. Mohou to být jak témata celospolečenská, tak i zdánlivě malé potíže na lokální úrovni: ve vašem městě, obci nebo přímo ve vaší škole.

Vyzvěte tedy žáky, aby:

- se ve společné diskusi zamysleli nad problémy, které je osobně zajímají a kterými se chtějí zabývat
- se zeptali svých rodičů, sousedů, učitelů a spolužáků
- oslovili místní neziskové organizace a zeptali se jich na témata, která řeší
- oslovili představitele veřejné správy, členy zastupitelstva, starostu či primátora

4. SHROMÁŽDĚTE NÁMĚTY A TÉMATA PRO SVŮJ PROJEKT

Sepište na tabuli, flipchart nebo arch papíru všechna témata, která žáci našli nebo sami pojmenovali.

5. VYBERTE TÉMA

Diskutujte, hlasujte, stanovte si kritéria, třídte jednotlivé návrhy. Důležité je, aby se s výběrem všichni žáci identifikovali a byli motivováni se tématu věnovat.

6. ZÍSKEJTE AKTUÁLNÍ INFORMACE

Poté, co zvolíte téma pro svůj projekt, pověřte žáky, aby o tématu získali co nejvíce informací. Ty jsou nesmírně důležité pro efektivitu projektu, tj. pro jeho smysl a dopad.

7. SESTAVTE SI AKČNÍ PLÁN

Před samotným začátkem projektu si stanovte jeho konkrétní cíl a postup, kterým tohoto cíle chcete dosáhnout. Slovně popište, jak bude váš projekt vypadat po obsahové stránce. Vyjmenujte, jaké aktivity (= činnosti) budete realizovat, abyste dosáhli cíle, který jste si stanovili. Stále mějte na paměti soulad mezi cílem projektu a tím, co děláte.

Dostatek času věnujte také harmonogramu zamýšlených činností. Stanovte si konkrétní data, zamyslete se nad logickým sledem jednotlivých kroků, které hodláte učinit.

Rozdělte si role (nemusí se zapojit celá třída) – určete vedoucího projektu a jasně pojmenujte, kdo má jaké úkoly a kdo je za co zodpovědný.

Krok č. 1 a č. 3 můžete zaměnit. Nejprve lze vybrat téma a následně pro posílení motivace promítnout film vztahující se ke stejnému či podobnému tématu. Záleží na vás, jaký postup je vám bližší.

PŘÍKLAD PROJEKTU: STOP AIDS!

PRŮBĚH PROJEKTU:

Členové týmu nejprve připravili anketu, aby zjistili, jaké znalosti o problematice AIDS/HIV mají jejich spolužáci, rodiče a veřejnost. Na základě vyhodnocení získaných odpovědí se rozhodli, že posílí vědomosti veřejnosti informační kampaní. Vytvořili nástěnku s informacemi přibližujícími danou problematiku a umístili ji ve vestibulu školy. Jako pomůcku ji využívali i pedagogové v hodinách výchovy ke zdraví. Poté se žáci u příležitosti Mezinárodního dne boje proti AIDS připojili k akci Červená stužka a prodávali stužky v Malči a Chotěboři. Rozdávali letáky a snažili se s lidmi o tématu hovořit. Finanční výtěžek byl zaslán na sbírkové konto. Při osobních rozhovorech se setkávali s předsudky, což členy týmu dále motivovalo k spontánní činnosti. Před konáním rodičovských schůzek nastříkali sprejovými barvami do sněhu před vchodem do školy název sociálního spotu: I SMRT MÁ SVÁ PRÁVA s dovětkem STOP HIV/AIDS. Akce vyvolala žádanou odezvu a projekt pokračoval dalšími akcemi až do konce školního roku (beseda s pracovníkem Domu světla, který byl HIV pozitivní; projektová noc – projekce dokumentárního filmu, předčítání z knihy Memento, florbalový turnaj, noční hra s HIV tematikou; benefiční prodej buchet; návštěva Domu světla v Praze).

DOPORUČENÍ A MOŽNÁ ÚSKALÍ:

Při organizování happeningu na veřejném prostranství byste neměli zapomenout na právní náležitosti, které je potřeba předem splnit. Měli byste si opatřit souhlas příslušného obecního úřadu a je možné, že budete požádáni o zaplacení místního poplatku za tzv. zábor veřejného prostranství. Organizátoři neboli svolavatelé musejí být starší 18 let a jsou povinni happening písemně oznámit obecnímu úřadu. Oznámení je třeba doručit nejpozději pět dní před začátkem akce. V případě, že se happening bude konat na soukromém pozemku, je nutný písemný souhlas majitele pozemku.

3. ZKUŠENOSTI Z PRAXE

3.1 Vzdělávání prostřednictvím dokumentárního filmu na základních školách

PRVNÍ STUPEŇ

Věk od šesti let do začátku dospívání (kolem 11 let) se někomu může zdát oproti věku předškoláka jako období méně převratných změn. Přesto děti na prvním stupni základní školy prochází významným nepřetržitým kvalitativním vývojem, dochází ke zdokonalování všech schopností, dovedností a poznatků. Pro práci s dokumentárním filmem jsou podstatné především tyto změny: rozvoj pozornosti a vnímání, emocionální a sociální rozvoj.

Na začátku školní docházky udrží žáci pozornost pouze kratší dobu, a proto je vhodné zařazovat do výuky především kratší filmy (okolo 10 minut). Postupně se schopnost soustředění zlepšuje a je možné délku sledovaných dokumentárních filmů prodlužovat. U delšího snímku lze případně pracovat pouze s jeho částí. Při tom je dobré si uvědomit, že na začátku školní docházky dítě vizuálně (ale i akusticky) vnímá film jako celek. S přibývajícím věkem je schopné vnímat i dílčí části, kterým se pak můžeme při aktivitách detailněji věnovat.

Vstup do školy je pro dítě výraznou změnou i v oblasti sociální. Musí se začlenit do skupiny spolužáků a významnou autoritou se pro něj především v období prvního až třetího ročníku stává učitel. Žák zpočátku přijímá názory autority bezvýhradně. Při práci s filmem tedy důvěřivě přijímá výklad učitele. Pedagog si musí uvědomit, že jeho výklad dokumentárního filmu výrazně ovlivňuje hodnotové i emoční postoje žáka. Teprve později (okolo 10. roku) začíná dítě přijímat informace, které dostává, kriticky, porovnává výklad autority se svými vlastními životními zkušenostmi, provádí první selekce. Začíná upřednostňovat kamarády a jejich názory před učitelem. V tomto období žáci rádi s učitelem i spolužáky o dokumentárním filmu diskutují a učí se prosazovat svůj názor. Pedagog musí porozumět emočním reakcím svých žáků, které souvisejí se sebehodnocením a s hodnocením jiných lidí. Tyto emoce se stávají trvalejší a dlouhodobější.

Andrea Tláskalová
ZŠ Zbiroh

DRUHÝ STUPEŇ

„Jak je můžeš učit, takový pubertáky...“ Kdo z nás by taková a jiná podobná zvolání neznal a neslyšel. Koneckonců i nad námi mnozí (nejen) učitelé lámali hůl a prorokovali, co všechno z nás (ne)vyroste... Ale jak to ve skutečnosti je? A jaká specifika přináší práce s dokumentárním filmem na druhém stupni základ-

ní školy? Odpověď jistě není jednoznačná. Každého z nás jich může napadnout hned několik. Zde je jeden z pohledů.

Je třeba si uvědomit, jak velkou změnou dítě při přechodu z prvního na druhý stupeň obvykle prochází. Už nemá jednu paní učitelku, která je dosud vedla. Nebývá také v jedné učebně, ale různě se stěhuje, přechází, daleko více se setkává se spolužáky z jiných tříd. A co více – v průběhu šesté, případně sedmé třídy naplno vstupuje do puberty a hledá samo sebe.

Pokud na druhém stupni základní školy využíváme ve výuce dokumentární film a aktivity na něj navázané, musíme mít na paměti, že dítě v období puberty všechno hodnotí skrze svoje emoce. Racionální přístup je obvykle až na druhém místě.

A právě s emocemi je třeba umět pracovat. Mohou při vyučování sehrát pozitivní i negativní roli. Řada filmů totiž na emoce působí či je vyvolává. Žáci mívají potřebu tyto emoce ventilovat již během filmu, případně hned po jeho zhlédnutí. Dejme jim k tomu příležitost. Někdy možná nestihneme aktivitu, kterou jsme si naplánovali, neprobereme vše, co probrat chceme, ale když dáme žákům prostor pro vyjádření emocí, vrátí nám to svou otevřeností.

Zvláštní kategorii mezi filmy pak tvoří dokumenty, v nichž se objevují drastické záběry, případně filmy s tragickým koncem. Ty mohou vyvolat skutečně velmi silné emoce, často i slzy. Je třeba být na takovou eventualitu připraven a umět s ní pracovat. Osobně se mi něco takového stalo například při projekci filmu Děti ze stanice Leningradská. Filmu, jenž končí smrtí dítěte, které v něm vystupuje nejčastěji. Jsem přesvědčen o tom, že i takové filmy do výuky patří. Můžeme je však použít pouze, pokud víme, že se žáci cítí ve třídě bezpečně. Jak toho docílit? Jednou z možných cest je určení základních pravidel, která pak dodržují obě strany – učitel i žáci. Během 10 let, kdy s filmem ve výuce pracuji, bych mezi ta nejdůležitější zařadil tato:

učitel:

- vystupuje přátelsky, partnersky, otevřeně vůči názorům žáků; pokud to není v rozporu s jeho posláním, názory žáků nehodnotí
- zásadně nenutí žáky k tomu, aby se vyjadřovali, pokud jim to je nepřijemné
- umožňuje průchod emocím; dbá na to, aby emoce byly projevovány dle zásad obecné slušnosti

žáci:

- mohou se otevřeně vyjádřit k čemukoli, co je ve filmu zaujalo – ať už v pozitivním, či negativním slova smyslu; vyjadřování nesmí být vulgární
- respektují to, že spolužák může mít na stejnou věc zcela odlišný názor
- učí se své názory podkládat argumenty, nepřejímají obecná tvrzení druhých

Nedokážu říct, které z pravidel je důležitější. A myslím si, že to ani není nutné. Koneckonců v běžné hodině se prolínají různé situace a jednotlivá pravidla od

sebe často nelze oddělit. Pokud se je však podaří nastavit, je práce s dokumentárním filmem více než jen výukou. Ze zkušenosti totiž vím, že se žáci zajímají o to, co se děje kolem nich, vnímají svět, který se jim pomalu otevírá. Jen ještě nevidí všechny jeho obzory. Dokumentární filmy JSNŠ jim ukazují ty, které často nikde jinde nezahlednou. Nejsou v klasických učebnicích, mnohdy se s nimi neseťkají v rodinách. Je jisté, že si nebudou pamatovat vše, co viděli, slyšeli... Ale zůstane v nich to, co bylo v dané chvíli nejsilnější. Emoce. A to není tak málo.

„Jak je můžeš učit, takový pubertáky...“ Můžu. A učím je rád. Každý den mi svými postoji dokazují, že nejsou lhostejní, jak se o nich říká. Často je to naopak. My jsme lhostejní k jejich otázkám. A někdy neochotní jim naslouchat...

Stanislav Švejcar
ZŠ Litomyšl, Zámecká

Děti ze stanice Leningradská
Hanna Polak,
Andrzej Celinski
Polsko / 2004 / 35 min.

Tvůrci tohoto velmi silného dokumentu se soustředili na komunitu dětských bezdomovců živořících na moskevské stanici metra Leningradská.

3.2 Vzdělávání prostřednictvím dokumentárního filmu na středních školách

GÝMNÁZIUM

Vzdělávací projekty programu JSNŠ poskytují poměrně rozsáhlé možnosti doplnění výukových programů nejen na úrovni základního, ale i středního školství. Program, který je dlouhodobě a systematicky rozvíjen, je dnes členěn do šesti „sekcí“, které zasahují do několika vzdělávacích oblastí, resp. předmětů. Velmi hojně využití nabízených témat, metodických podkladů, audiovizuálních materiálů a dalších pomůcek je zvláště v oblasti společenských věd včetně mediálního vzdělávání. Postupně jsou pokrývány i další předměty (např. český jazyk a literatura). Významnou část potom tvoří sekce orientovaná na moderní československé dějiny, zasazená do evropského kontextu vývoje zvláště 20. století.

Obecně lze říci, že materiály JSNŠ přináší pedagogům, resp. žákům tyto možnosti:

- praktické rozvinutí témat teoreticky pojednaných v rámci školních vzdělávacích programů
- zasahují a vhodně pokrývají průřezová témata definovaná RVP
- podněcují žáky k přemýšlení a hlubšímu uchopení některých velmi aktuálních témat (tolerance, mezikulturní dialog, strach z „jiného“ apod.); často doplňují celkovou mozaiku pohledu na danou problematiku a nabízejí nečernobílý pohled na svět
- mohou být vstupním podnětem k rozvíjení diskuse v rámci třídy/ skupiny a podnětem k dalšímu využití v rámci např. projektové výuky
- vedou ke kritickému myšlení, schopnosti formulovat a obhájit svůj osobní názor
- umožňují pracovat a setkávat se s odborníky na daná témata, resp. s pamětníky
- motivují k dalšímu zájmu o daná témata a navozují vhodné podmínky výchovy k občanské angažovanosti

- jsou vhodnou formou občanského vzdělávání
- vedou k uchopení vlastní odpovědnosti za sebe sama i svět kolem nás
- umožňují pozitivní a tolerantní vzdělávání s respektem k jinakosti druhých
- odlišují se od často standardních výukových prostředků, a tím se stávají pro žáky atraktivními
- vedou pedagogy k novým metodám efektivnějšího a přístupnějšího vzdělávání a podněcují k dalšímu vzdělávání a osobnostnímu i profesnímu růstu pedagogů
- často je náročná příprava pedagoga přímo úměrná pozitivnímu výsledku a efektu výuky samotné

Na příkladu materiálů ze sekce Příběhy bezpráví si můžeme ukázat výhody a možnosti využití dokumentárního filmu ve výuce. Analogicky je možné tyto postřehy uplatnit i v dalších oblastech, které pokrývají materiály JSNŠ, přičemž součástí nabízených dokumentárních filmů jsou i uváděné výukové materiály. Program Příběhy bezpráví je založen na využití dokumentárního filmu ve výuce a na metodické podpoře při přípravě hodin věnovaných tematice moderních československých dějin. Součástí bývá též krátká ukázka možných přístupů k tématu včetně využití dobových materiálů, pracovních listů a dalších částí metodické příručky. Výukové sady jsou v každém případě vhodným doplňkem výuky na základních i středních školách v kapitolách moderních československých dějin.

Výuka, resp. doprovázení dětí a mládeže na cestě za poznáním moderních dějin je v současné době předmětem velmi bouřlivé diskuse jak v odborné pedagogické a historické, tak i v široké veřejnosti. V kontextu dramatických událostí 20. století je stále zjevnější, že znalosti moderní české, resp. československé historie v širším evropském a vůbec celosvětovém kontextu by měly být v přiměřené podobě samozřejmostí u žáků ZŠ, zvláště potom u absolventů SŠ. Diskuse se vede nejen nad zásadními otázkami, co to vlastně je „historie“ a zda ji vůbec lze nějak „vyprávět“, ale také nad způsobem prezentace historických témat mladé generaci.

A právě do oné oblasti cílí tento výukový program. V roce 2004 začal JSNŠ českým školám nabízet dokumentární filmy o moderních československých dějinách. Od roku 2005 potom pravidelně v listopadu (tzv. Měsíc dokumentárního filmu na školách) připravuje projekt Příběhy bezpráví. V rámci tohoto projektu jsou školám nabízeny zdarma dokumentární filmy s podmínkou uspořádání projekce pro žáky a zajištění besedy s pozvaným hostem z řad pamětníků nebo odborníků na téma, o kterém film pojednává. Výhodou pro školu je skutečnost, že film jí na nosiči zůstává pro další využití ve výuce i v dalších letech, a školy si tak „zdarma“ mohou postupně naplňovat svou „dějepisnou filmotéku“. Vzhledem k technologickému pokroku se zprostředkování dokumentárních filmů díky péči JSNŠ stává postupně jednodušším, zvláště v souvislosti se snadným přístupem k filmům prostřednictvím nově zřízeného audiovizuálního portálu. Z vlastní zkušenosti gymnaziálního pedagoga mohu potvrdit, že tento způsob obohacení standardní výuky historie (potažmo i dalších předmětů, zvláště z ob-

lasti společenských věd) má nejen své opodstatnění, ale také maximalizuje přínos pro žáky. Situace, kdy mohou zhlédnout film, a navíc vidět a slyšet lidi, kteří doslova na vlastní kůži zažili například perzekuci komunistickým totalitním režimem, a besedovat s nimi, znamená zkušenost, jakou již těžko někdy získají. I vzhledem k času, který nelze zastavit, je šance na sehnání těchto pamětníků omezená, a je proto velmi vhodné (tam, kde je to možné) ji využít. Efekt „pouhého“ promítnutí filmu, četby memoárů či zprostředkování svědectví již nebude takový, jako když se žáci mohou osobně setkat se svědky doby, s níž se seznamují.

Kromě projektu Příběhy bezpráví nabízí JSNŠ školám další dokumentární filmy a následně i metodické materiály s návodem, jak vhodně jejich témata zařadit do výuky. Aby totiž měla práce s filmy smysl, je třeba důkladné přípravy pedagogů. Pouhé puštění snímku či „vyplnění“ suplované hodiny se může nejen minout účinkem, ale může také vést k nepochopení některým zprostředkovaným událostem v důsledku chybějících znalostí kontextu. Jednotlivé materiály jsou proto doplněny synopsemi, rozvíjecími navazujícími aktivitami apod.

Možností práce s využitím filmu a doprovodných materiálů je mnoho. Je vždy třeba invence pedagoga, jeho zodpovědné přípravy, která zohlední konkrétní podmínky a potřeby dané skupiny. Musí mu jít o více než jen splnění pracovní povinnosti či „odvykládání“ látky. Aktivní role toho, kdo mladé lidi uvádí do souvislosti často komplikovaného vývoje nejen naší historie, pomáhá se v nich orientovat a interpretovat je, zaujímat vlastní kritické postoje, je, zdá se, nezastupitelná. Čím pestřejší a zároveň o odbornou stránku opřena výuka se podaří připravit a realizovat, tím větší je pravděpodobnost, že si žáci či studenti odnesou poznání, které ovlivní i utváření jejich hodnotového systému, postojů ke společnosti, k české či evropské identitě.

Marek Výborný

Gymnázium Pardubice, Mozartova

STŘEDNÍ ODBORNÉ ŠKOLY

Jednotlivé filmy lze skvěle využít pro konkrétní obory a příležitosti. Film *Můj brácha Drona* mohu doporučit zvláště pro studijní obor sociální činnost ve spojení s aktivitou *Šest úhlů pohledu*. Osvědčilo se mi spojovat úkoly s cílem kore-

spondující s výukou, například integrace zdravotně postižených či péče o hendikepované občany. Je také vhodné film využít jako motivační odrazový můstek k odbornému studiu. Film a práce s ním pomohly mým žákům uvědomit si odlišnost některých lidí a přijmout ji s větším porozuměním.

Snímek Neviditelné dívky bych doporučila všem třídním učitelům, především v období listopadu a prosince v prvním ročníku. Filmu a aktivitě je nejlépe věnovat dvouhodinový navazující blok. Film je sice celkem dlouhý, ale pokud na to žáky upozorníme předem, určitě je nebude nudit. Snímek nastiňuje téma šikany a integrace do společnosti a úkolem pedagogů je převést téma do kolektivu třídy. Důležitější je z mého pohledu aktivita, která může následovat i po přestávce

Můj brácha Drona **Catherine van Campen** **Nizozemsko / 2009/ 19 min.**

Pocitový snímek střídající černobílé a barevné pasáže výmluvně ukazuje, že autismus rozhodně není na překážku láskyplnému sourozeneckému vztahu.

Neviditelné dívky **Sidse Stausholm** **Dánsko / 2009/ 40 min.**

Snímek o osamělosti a šikaně tří dívek dočasně utíkajících před realitou do svého imaginárního světa

nebo po polední pauze, již žáci beztak vyplní diskusí o problému „neviditelných“. Mám zkušenost, že díky aktivitě se někteří introvertní žáci, kteří ještě nenašli cestu k novým spolužákům, poprvé dokázali otevřít. Ostatní zase nahlédli do světa, který neznají, a dostali možnost podívat se na své spolužáky z jiného úhlu pohledu. Během bloku, a především během závěrečné diskuse se všichni členové třídního kolektivu sblížili.

Přízrak Martin

Aslak Danbolt

Norsko / 2009 / 28 min.

Jedná se o film o Martinovi, který je upoutaný na invalidní vozík a odkázaný na pomoc rodičů a ošetřovatelek, protože si v 19 letech sedl spolu s kamarády do auta opilý a pod vlivem drog.

Filmem *Přízrak Martin* se u nás osvědčilo navázat na známou kampaň *Nemyslíš – zaplatíš*. Po zhlédnutí snímku, který je velmi emotivní i pro „drsnější“ chlapecké třídy, určitě žákům nechte chvílku na vlastní reflexi „v duchu“. Film a jeho hlavní postava i po následné aktivitě rozhodně zůstal našim žákům v mysli jako všudypřítomný přízrak.

Markéta Křičková

SOŠ Ústí nad Labem, Stará

Když jsem začala zkoušet nové aktivity, neměla jsem příliš zkušeností. Napoprvé jsem pracovala se třídou žáků z učňovského oboru, kterou jsem neznala. Projevili počáteční nedůvěru a nechuť pracovat. Promítali jsme film Tak to vidím já: Pepa. Před projekcí jsme pracovali s psaným textem namísto diskuse. Na tabuli jsem napsala otázky, na které měli žáci písemně odpovědět. Odpovědi byly velmi stručné, často pouze jednoslovné. Žáci své nápady raději komentovali ústně a otázky zlehčovali. Následovala projekce filmu, který je opravdu zaujal, sledovali ho soustředěně. Po projekci jsem napsala na tabuli další otázky a chtěla jsem po žácích opět písemné vyjádření. Během následné diskuse reagovali již mnohem otevřeněji a spontánněji. Dokázali porovnat prostředí, v němž žijí, a prostředí, kde žije Pepa. Byli schopni situaci analyzovat, ostře odsuzovali Pepovy rodiče, Pepovi se nevysmívali, litovali ho. Otevřeně se vyjadřovali k situaci své i Pepově. Film i aktivita na ně opravdu zapůsobily.

Došlo mi, že se tito žáci neradi písemně vyjadřují asi i proto, že si uvědomují své nedostatky v psaném projevu a mají problémy zformulovat na papír vlastní názory, které jinak celkem bezprostředně sdělí ústně. Určitě je tedy lepší s nimi diskutovat – žáci se za své názory nestydí a jsou schopni mluvit i o různých citlivých a osobních tématech velmi otevřeně. Ve třídě, kde nejsou zvyklí pracovat a projevovat se v diskusi, stydí se říct názor nahlas, bych doporučila vytvořit menší diskusní skupinky.

Tak to vidím já: Pepa
Dana Slanařová
ČR / 2009 / 14 min.

Snímek o Pepovi, který od svých sedmi let tráví každou volnou chvíli na brigádách a vydělanými penězi přispívá do rodinného rozpočtu svých nezaměstnaných rodičů.

Hodina se zdařila, přestože třída některé úkoly plnila s počáteční nechtí. Závěrečná diskuse byla přínosná i proto, že žáci sami hledali příčiny problémů hlavního hrdiny filmu a lidí v podobné situaci. Práci s dokumenty bych určitě doporučila všem pedagogům i v odborném vzdělávání – je dobré naše žáky nepodceňovat a důvěřovat jim, nechat zaznít jejich názory a pocity.

Miroslava Hyláková
SOŠ Louny

Snažím se najít nějaké zásadní rozdíly nebo specifika pro práci s filmy s ohledem na věk a dělení na ZŠ a SŠ, ale nemohu žádné definovat. Z mé zkušenosti je jediným kritériem, které by mohlo vyhovovat, výběr vhodného filmu. Přesto velmi často využívám filmy určené pro děti i u maturantů. Samozřejmě jim řeknu, že je snímek primárně určen mladším žákům, ale že my si budeme všimnout toho a toho... Pokud mi vyhovuje vzhledem k obsahu výuky, klidně ho použiji. Obráceně to pochopitelně nejde. Možná více než věk rozhoduje vyspělost žáků a doba, po kterou s nimi tímto způsobem pracuji. Pro začátek volím méně kontroverzní témata, jednodušší aktivity, popřípadě je upravím vzhledem ke konkrétní třídě. Přesto jsem i na ZŠ řešila složitější témata a mám zkušenost, že mezi žáky zhruba od osmé třídy a studenty SŠ už tak velký rozdíl není. Spíš mám pocit, že hranice je někde ve druhém ročníku na SŠ. Proto bych snad doporučila v prvním ročníku SŠ raději volit jednodušší, kratší ukázky i aktivity. Čím jsou studenti vyspělejší, tím více je možné přistupovat ke složitějším a delším snímkům a aktivitám, popřípadě k projektům. Ale to platí v pedagogice obecně.

Mám zkušenosti s projekci filmů a metodických materiálů programu JSNŠ na více středních odborných školách. Střední odborné vzdělávání je však velmi široký pojem, školy se často velmi liší jak skladbou žáků, tak stylem výuky. Předkládám tedy své doporučení pro různé typy škol:

STŘEDNÍ UMĚLECKY ZAMĚŘENÉ ŠKOLY

Na uměleckých školách je více než jinde důležitý osobní přístup – žáci bývají silně individuality, zejména ve vyšších ročnících, často je mezi nimi větší věkové rozpětí (studují děle nebo přicházejí z jiných škol). Diskuse bývají velmi plodné, starší žáci dobře argumentují. Je nutné dát prostor všem a respektovat jejich osobnosti.

Výhodou je využití odbornosti žáků pro zpracování reflexe, například pomocí výtvarných metod. Tematika lidských práv je zajímavá a může být i inspirací pro jejich tvorbu, je tedy dobré najít spolupracující pedagogy z řad odborných učitelů.

U maturitního oboru se předpokládá maturita z občanského základu, a metodu tak lze využívat v souladu s tematickými plány (ŠVP). U výtvarných oborů u nás převládají introverti, nezařazují tedy scénky a přehrávání modelových situací.

TECHNICKÉ ŠKOLY S MATURITOU, STŘEDNÍ PRŮMYSLOVÉ ŠKOLY

Filmy a metodické příručky se dají využít v předmětech, jako jsou základy společenských věd a občanská nauka, případně v projektových dnech. Nepředpokládá se maturita ze společenských věd, proto je možné vybraným tématům věnovat více času na úkor jiných.

Třídy jsou buď vyrovnané v počtu dívek a chlapců, nebo převažují chlapci. Většinou tak převažuje logický způsob myšlení, což umožňuje zařazovat aktivity zaměřené na řešení problému, analytické postupy a srovnávání.

Vyhovují aktivity, kde výstup je viditelný a strukturovaný, jako např. tabulky, T-grafy, mentální mapy apod. Písemné projevy nebývají na dobré úrovni, přesto je doporučuji zařazovat, ale poté nehodnotit z pohledu výuky českého jazyka. Žáci rádi diskutují „zeširoka“, je proto třeba hlídat dodržení tématu a stanovený cíl.

Přestože žáci pocházejí z různých sociálních skupin, lze s nimi zpracovávat i kontroverzní témata.

**EKONOMICKÉ ŠKOLY, OBCHODNÍ AKADEMIE,
ZAMĚŘENÍ NA VEŘEJNOU SPRÁVU, SOCIÁLNÍ OBLAST**

Filmy a metodické materiály lze využít jak v odborných předmětech, jako jsou právo, psychologie, sociologie, sociální práce či veřejná správa, tak v předmětech všeobecně vzdělávacích: český jazyk, dějepis, základy společenských věd nebo občanská nauka.

Je dobré pracovat s pracovními listy s odborným textem, začínat s kratšími jednoduššími texty a postupně přecházet k odbornějším a delším. Časem by již měli žáci zvládat práci s odborným textem.

Na tomto typu škol mírně převažují dívky, takže bývá třída poměrně empatická a lidskoprávní tematika jí bývá blízká.

Pro zdokonalení písemného projevu zadávám na závěr každého tématu krátké eseje. Pokud potřebuji práce hodnotit, posuzuji dodržení termínu odevzdání, rozsahu a tématu, případně uvedení zdrojů. Nikdy nehodnotím názory!

Zdeňka Juklová

Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská, Železný Brod

Obchodní akademie Tanvald

POHLED ABSOLVENTKY KURZU DOKUMENTÁRNÍ FILM VE VÝUCE

S jednorázovou ukázkou projektu JSNŠ jsem se setkala v rámci svého navazujícího magisterského studia sociální pedagogiky. Sama mám afinitu k neformálnímu zážitkovému vzdělávání a zároveň lektorské zkušenosti s multikulturní výchovou u českých a výměnných zahraničních středoškolských studentů. Možná právě proto mě projekt tolik oslovil. Na akademické půdě pro mě tato „ochutnávka“ byla závanem čerstvého vzduchu v zatuchlém prostředí tradičních frontálních monologů.

*Po stručném úvodu týkajícím se vlastního projektu a jeho cílů pro nás byl připraven krátký dokument *Na kole za svobodou* o osudech a tragických osobních příbězích politických uprchlíků žádajících o azyl v anglickém Bristolu a hrstce místních nadšenců, kteří se jim jejich strastiplné čekání snaží usnadnit: opravují darovaná jízdní kola a zároveň uprchlíkům nabízejí možnost smysluplné aktivity – spolupráce na jejich zprovozňování.*

Po zhlédnutí filmu jsme si i díky klidnému a otevřenému působení lektorky v bezpečném prostředí a sdílném kolektivu vyzkoušeli několik kreativních technik pro vyjádření různorodých zážitků. V našich jednoslovných reflexích se objevila celá škála pocitů, slova jako „bezmoc“ a „hrůza“, ale také „svoboda“ a „naděje“. Výsledky reflexe ve formě veršů byly silné a dojemné. Vedle informací a emocí jsme si tedy z odvyprávěných příběhů odnášeli i povědomí o názorech svých kolegů na problematiku migrace a jejich silných prožitcích.

Nadále věřím, že vhodně a systematicky vedené neformální zážitkové vzdělávání, které cílí nejen na kognitivní, ale – zvláště pak u řemeslně a umělecky dobře zvládnutého dokumentárního filmu – i na emoční a ideálně také motivační a volní složku osobnosti, má značný potenciál pozitivně ovlivňovat kritické myšlení, postoje, a v důsledku i jednání lidí. Plánuji se v něm s chutí i nadále angažovat.

Petra Doležalová

studentka PedF UK, Praha

PŘÍLOHA **AUDIOVIZUÁLNÍ LEKCE**

FARÍDULLÁH MÁ DNES VOLNO

Jens Pedersen, Taj Mohammad Bakhtari

Afghánistán, Dánsko / 2013 / 17 min.

Během války v Afghánistánu přišla rodina jedenáctiletého Farídulláha o svůj dům a byla nucena strávit několik let v utečeneckém táboře. Aby měli z čeho žít, půjčuje si jeho otec peníze od majitele malé cihelny a ty pak splácí každodenní tvrdou dřinou všech členů rodiny. Farídulláhovým snem je chodit do školy. Už pátým rokem jsou ale jeho pracovními nástroji místo tužky a papíru lopata a dřevěné kolečko. I přes 60 hodin týdně strávených těžkou prací při výrobě cihel a časté výtky věčně nespokojeného šéfa je Farídulláh plný obdivuhodné energie a věří, že si jednou otevře vlastní restauraci.

Farídulláh má dnes volno
Jens Pedersen,
Taj Mohammad Bakhtari
Afghánistán, Dánsko /
2013 / 17 min.

FARÍDULLÁHOVY SNY

ANOTACE:

Aktivita vede žáky ve skupinách k pojmenování rozdílů mezi přáními a realitou života hlavního hrdiny filmu a hledání jejich příčin.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: člověk a jeho svět (1. stupeň ZŠ), člověk a společnost, jazyk a jazyková komunikace

OV: společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ, jazykové vzdělávání a komunikace

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: OSV

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální

DOPORUČENÝ VĚK: 9+

CÍLE:

Žáci:

- si uvědomí hodnotu vzdělání
- dokážou formulovat své myšlenky

DĚLKA: 45 min. (včetně projekce filmu)

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LIST Farídulláhovy sny** pro každého žáka
- volné papíry do skupin

POSTUP:

1. Žáky krátce seznámíme s tématem filmu.
2. Následuje **projekce filmu**.
3. Rozdáme žákům **PRACOVNÍ LISTY**, který si samostatně vyplní.
4. Rozdělíme žáky do skupin po čtyřech, ve kterých si vzájemně porovnají své odpovědi.
5. Poté společně diskutujeme, ptáme se: *Proč Farídulláh nemůže chodit do školy? Jak se liší jeho sny od reality každého dne? Co by pomohlo k tomu, aby si splnil své sny?*
6. V závěru aktivity vybědíme skupiny, aby zformulovaly vzkaz pro Farídulláha.

REFLEXE:

Skupiny postupně přečtou svůj vzkaz pro Farídulláha a představí důvody, které je k této formulaci vedly. Následuje společná diskuse.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem testovala ve čtvrté třídě. Film sledovali žáci se zájmem a probíhaly velmi živé diskuse. Nejvíce žáky zaujalo porovnávání odpovědí na otázky z pracovního listu. Formulace vzkazů pro Farídulláha jim zabraly poměrně hodně času, ale hlavně z důvodu vytvoření smysluplného vzkazu.

Radka Chaloupková, ZŠ Praha-Radotín

UKÁZKA REALIZACE:

Ukázka prací žáků ZŠ Praha-Radotín

Milý Farídulláhu, přejeme ti, aby tvoje rodina splatila dluhy a nemuseli jste pracovat v cihelně a ty jsi mohl chodit do školy. Neumíme si představit, že bychom žili v takových podmínkách jako ty. Velice tě obdivujeme, jak to všechno zvládáš.

Ahoj Farídulláhu, rozhodně ti nerávidíme, jak moc musíš pracovat. Chodit do školy je docela zábava. Nejraději bychom ti poslali peníze na zaplacení dluhu, poradíme se s rodiči. Přejeme ti, aby se ti vyplnil tvůj sen.

Milý Farídulláhu, drž se svého snu. Musíme uvnal, že na to, že nechodíš do školy, jsi velmi vrdělantý.

FARÍDULLÁHOVY SNY

Odpověz na uvedené otázky.

1. Jaký má Farídulláh sen?

2. Po čem Farídulláh touží?

3. Co musí překonávat každý den?

4. Co by chtěl v budoucnu dělat?

5. Jaké drobné radosti zažívá?

6. Kdy se bude cítit svobodný?

ŠKOLA ZÁKLAD ŽIVOTA

ANOTACE:

Žáci prostřednictvím aktivity kriticky zhodnotí svoje domácí povinnosti a porovnají je s povinnostmi hlavního hrdiny filmu. Zároveň reflektují své možnosti v porovnání se svými vrstevníky z chudých zemí, diskutují o významu vzdělání a zkoumají motivaci a chování hlavních aktérů snímku.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: člověk a jeho svět (1. stupeň ZŠ), člověk a společnost, jazyk a jazyková komunikace, člověk a zdraví, člověk a svět práce

OV: společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ, jazykové vzdělávání a komunikace, vzdělávání pro zdraví

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: OSV

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

ZV a GV: k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí

DOPORUČENÝ VĚK: 8+

CÍLE:

Žáci:

- dokážou formulovat postřehy z filmu
- jsou empatičtí k problémům druhých
- si uvědomují význam vzdělání z hlediska kvality budoucího života
- umějí kriticky zhodnotit svoje povinnosti v rodině

DĚLKA: 90 min. (včetně projekce filmu)

POMŮCKY:

- **PRACOVNÍ LIST 1** **Moje povinnosti** pro každého žáka
- **PRACOVNÍ LIST 2** **T-graf** do každé skupiny
- psací potřeby a list papíru pro každého žáka

POSTUP:

1. V úvodu hodiny rozdáme žákům **PRACOVNÍ LISTY 1** a vyzveme je, aby do nich zaznamenali, jaké práce a jak dlouho musejí vykonávat v průběhu týdne. Krátce zhodnotí, jestli doma pomáhají hodně, nebo málo.
2. Poté se žáků zeptáme, zda uvedli i docházku do školy, protože to je také jejich povinnost. Rozdělíme je do skupin po čtyřech a rozdáme jim **PRACOVNÍ LISTY 2**, do kterých zaznamenají svá PRO a PROTI týkající se povinné školní docházky.
3. Úkolem skupin dále bude ve filmu sledovat chování jednoho z následujících protagonistů: Farídulláha, jeho otce, sester a předáka. Žáci si mohou zapisovat poznámky na list papíru.

4. Následuje **projekce části filmu** (0:01–11:20). V okamžiku, kdy bude předák dávat peníze otci, snímek zastavíme. Požádáme žáky, aby zapsali, jak bude podle nich příběh pokračovat. Asi po pěti minutách projekci filmu dokončíme.
5. Poté se ptáme: *Kdo správně odhadl dokončení příběhu? Kdo si myslel něco jiného? Co to bylo? Žáci porovnají své domácí povinnosti s povinnostmi Farídulláha.*
6. Vyzveme skupiny, aby zhodnotily, čeho si u sledované osoby všimly, co je zaujalo a proč.

REFLEXE:

Reflexe probíhá formou diskuse. Zaměříme se na pocity žáků po zhlédnutí filmu. Sedneme si s žáky do komunitního kruhu a necháme jednotlivé skupiny prezentovat, co vysledovaly. Poté diskutujeme na téma povinnosti v rodině, vztahy mezi členy rodiny. Ptáme se: *Jaké má Farídulláh přání a proč? Splní se mu jeho přání? Za jakých podmínek? Je dobře, že je u nás povinná školní docházka? V čem pomáhá dětem? Musel také někdo z vaší rodiny jako dítě pracovat? Žáky vedeme k uvědomění si významu vzdělání a rodinného zázemí.*

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Všechny aktivity jsme stihli v daném čase. Někteří žáci začali spontánně jmenovat svoje povinnosti, překvapivě se ale většina shodla, že žádné ani nemá. Vyjasnili jsme si, že povinnosti musíme plnit podle přání rodičů. Žáci plynule přešli k tomu, jaké oslovení jim od rodičů vadí. Projekce filmu žáky od začátku zaujala, sledovali ho v tichosti a na konci spontánně zatleskali. Na dokončení příběhu po zastavení filmu žákům stačily tři minuty, odpovídali maximálně dvěma větami. V závěru aktivity jsem jim zadala úkol namalovat Farídulláhovo přání. Malovali ochotně a snažili se. Téma celé aktivity bylo žákům blízké a zaujalo je. Film byl pro ně obsahově i časově odpovídající.

Andrea Tláskalová, ZŠ Zbiroh

MOJE POVINNOSTI

Den	Povinnosti
PONDĚLÍ	
ÚTERÝ	
STŘEDA	
ČTVRTEK	
PÁTEK	
SOBOTA	
NEDĚLE	

T-GRAF

ŠKOLNÍ DOCHÁZKA

PRO

PROTI

OTÁZKY A ODPOVĚDI

1. Kde leží Afghánistán a jak bychom ho mohli stručně charakterizovat?

Afghánistán je **hornatá země ležící v Asii**. Jedná se o chudou zemi, která byla dlouhou dobu zmítána občanskou válkou a která je i dnes, po letech, kdy v ní působí mírová vojska jiných zemí, stále poměrně nebezpečná. Velká území Afghánistánu jsou suchá, s omezenými zdroji pitné vody. Hlavním náboženstvím je zde islám.

2. Co bude Farídulláh dělat, až vyrostе, když bude místo školy pracovat?

Farídulláh se bude **pravděpodobně živit rukama** (zřejmě v cihelně – a to bude díky své praxi oproti jiným svým vrstevníkům ve výhodě). Cihelny jsou v Afghánistánu a Pákistánu notorickými vykořisťovateli dětí. Dochází k tomu tak, že chudé rodiny si půjčí peníze od zámožného majitele cihelny a půjčku pak splácejí prací svých dětí. Děti tak pracují jako nevolníci bez mzdy, aby splatily dluh svých otců. Práce v cihelně je fyzicky vyčerpávající a znemožňuje dětem vzdělání a rozvoj.

Protože bude Farídulláh nevzdělaný, nebude moci najít lepší, tzn. i lépe placenou práci. Zůstane pravděpodobně chudý a bude stále žít na stejném místě, v komunitě stejně chudých a nevzdělaných lidí. Jeho děti se budou mít stejně jako on.

3. Co je to dětská práce a jaké jsou její nejčastější příčiny? Proč je dětská práce nebezpečná?

Mezinárodní organizace práce (ILO) definuje dětskou práci jako ekonomickou aktivitu dětí ve věku 5–17 let, která negativně ovlivňuje jejich zdravý fyzický, duševní nebo morální vývoj nebo jim znemožňuje získat vzdělání.

Zvláště závažné jsou zejména tzv. nejhorší formy dětské práce, kdy děti pracují v dolech a lomech, v zemědělství, kde jsou vystaveny působení chemických látek z hnojiv a pesticidů, ve stavebnictví či v průmyslu. Dále jsou to děti, s nimiž je obchodováno nebo slouží jako otroci, jsou zneužívány k prostituci nebo k obchodu s drogami, musejí bojovat a sloužit v armádě jako dětské vojáky.

Mezi příčiny dětské práce patří **nedostupnost škol a dalších základních zdrojů a služeb, globální**

oteplování, kdy extrémní sucha a klimatické výkyvy výrazně snižují zemědělskou produkci, tudíž i možnost obživy, **ozbrojené konflikty nebo jiné katastrofy**, kvůli kterým děti opouštějí školy a rodiny prchají ze svých domovů.

Příčinou dětské práce bývá i neznalost lidských a pracovních práv nebo neschopnost se za ně postavit. Dětská práce je ve většině zemí zakázaná, ale chudý nevzdělaný člověk často není schopen bránit se vykořisťování ze strany zaměstnavatele nebo donutit úřady, aby děti chránily. Když ale rodiny podpoří neziskové organizace, odbory a místní úřady, jako se to stalo v některých regionech Indie, je možné přesunout všechny děti z práce do školy. Vznikne tak více pracovních míst pro rodiče. Chudoba je totiž spíše důsledkem dětské práce než její příčinou.

4. Kolik dětí na světě pracuje? Ve kterých částech světa je problém dětské práce nejrozšířenější?

V současné době je nuceno pracovat **přibližně 168 milionů dětí**, což je téměř desetina všech dětí na světě. Absolutně nejvíce dětí pracuje v Asii, kde dětská práce postihuje 78 milionů dětí, tedy asi každé jedenácté dítě. Nejhůře jsou zasaženy země jako **Indie, Pákistán, Nepál, Bangladéš, Kambodža nebo Čína**, kde děti pracují na rodinných poličkách pro obživu, ale i na bavlníkových nebo čajových plantážích pro export, vyrábějí cihly, těží v dolech a lomech, třídí toxický odpad, tkají koberce, pracují v textilním průmyslu nebo jako pouliční prodavači. Některé z dětí se narodí do zadlužené rodiny a čeká je osud celoživotního otroka s pramalou nadějí na vykoupení.

Relativně **nejvážnější je však situace v Africe, kde těžce pracuje více než pětina dětí** (59 milionů). Například v Somálsku, Súdánu, Demokratické republice Kongo, Burkina Fasu, Nigeru, Zambii, Zimbabwe nebo v kakaových velmocích Pobřeží slonoviny a Ghaně takto své dětství prožije více než třetina dětí. V Etiopii, Kamerunu, Čadu, Rwandě či v Sierra Leone pak více než čtvrtina. V Latinské Americe, která v posledních letech zaznamenala největší úspěchy v boji s dětskou prací, pracuje každé dvanácté dítě (12,5 milionu).

5. Je pravda, že peníze, které děti domů nosí, jsou často nepostradatelnou součástí rodinného rozpočtu? Jak by rodiče bez tohoto příjmu zajistili rodinu?

Není to pravda. Více než dvě třetiny pracujících dětí totiž nedostávají za svou práci žádnou mzdu. Pomáhají bezplatně rodině pěstovat například tabák nebo čaj. Problémem je, že výkupní ceny jsou tak nízké, že musí pracovat celá rodina. Jen asi pětina dětí je za svou práci placena, většinou ale hluboko pod hranicí minimální nebo spravedlivé mzdy.

Platí, že dětská práce deformuje pracovní trh, bere práci dospělým. Děti jsou poddajnější, je možné je méně platit a nechat je pracovat v horších podmínkách. Proto najdeme místa, kde mnoho dětí pracuje, zatímco jejich rodiče nemohou najít rozumně placenou práci. V indických regionech, kde se podařilo přesunout děti z práce do školy, se zvýšila poptávka po práci dospělých i jejich platy, zlepšily se pracovní podmínky. Rodiče teď domů nosí dost peněz k obživě, zatímco děti chodí do školy.

6. Existuje mezinárodní právní norma zakazující dětskou práci?

Zákaz dětské práce upravují dvě základní úmluvy Mezinárodní organizace práce. **Úmluva o nejnižším věku pro vstup do zaměstnání** stanovuje 15 let jako minimální věk, kdy může být dítě ekonomicky činné (s možností snížit věk na 14 let). Úmluva byla schválena v roce 1973 a do dnešního dne ji podepsalo již 166 (ze 187) zemí. **Úmluvu o zákazu nejhorších forem dětské práce** z roku 1999 podepsalo 177 zemí. Dětská práva dále obecně upravuje OSN **Úmluvou o právech dítěte**, která každému dítěti zaručuje právo na život, bezpečí a zdraví, na vzdělání a osobní rozvoj, právo na ochranu před násilím, vykořisťováním a nebezpečnou prací, právo na odpočinek a volný čas – zkrátka právo na dětství.

Také jednotlivé státy mají své zákonné úpravy, které zakazují dětskou práci a vykořisťování dětí. Vlády rozvojových zemí však mnohdy nejsou schopny tyto zákony vymáhat a porušování dětských práv trestat. Přesto je správné, aby každý stát vytvářel zákonitý rámec pro boj s dětskou prací. Pokud pak v zemi vznikne skutečná vůle zákony uplatnit a svoje síly vlada spojí s místními i mezinárodními organizacemi, odborovými svazy, nadnárodními firmami, s pracují-

cími dětmi i jejich rodinami, je možné dětskou práci efektivně potlačovat.

7. Proč v Afghánistánu nemají povinnou školní docházku?

V Afghánistánu je zákonem ustanovená povinná školní docházka do devíti let věku (třetí třída). Vzdělání je bezplatné od předškolního věku do 12. třídy (ukončená střední škola). V kategorii první až třetí třída je také nejvyšší školní docházka – v tomto věku mohou dívky sdílet stejné třídy s chlapci. Později však již nastupuje povinnost oddělených tříd, což ne všechny školy umožňují, a ne všichni rodiče jsou ochotní dále posílat své dcery do školy, a zejména dívky tak základní školu často ani nedokončí. Časté jsou také případy, kdy jsou děti sice ve škole zapsané, ale nedocházejí do ní. Je to důsledkem nejen kulturních zvyklostí (vzdělání dívek je stále nahlíženo s nedůvěrou), ale především chudoby rodin.

8. Kontroluje někdo předáka v cihelně, jak se chová k dětem?

Bezpečnost práce a pracovní podmínky jsou v Afghánistánu obecně velmi špatné a nejsou ze strany vlády kontrolovány. Přestože existují zákony, které upravují nejen pracovní podmínky, ale umožňují i inspekce ze strany úřadů, ve skutečnosti jsou málokdy vymáhány. Afghánistán je navíc jednou z nejkorumpovanějších zemí na světě, což v kombinaci s nízkými platy státních zaměstnanců znamená, že úřady nemají na zaměstnavatele skutečnou páku.

Odpovědi vypracovali:

Pavla Začalová, Jaroslav Petřík, Člověk v tísni, o. p. s.

Odkazy:

Člověk v tísni, o. p. s. – Humanitární a rozvojová pomoc v Afghánistánu

www.clovekv tisni.cz/cs/humanitarni-a-rozvojova-pomoc/zeme/afghanistan

Informace Ministerstva zahraničních věcí ČR

www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/afghanistan/

Rozvojovka – Informačně vzdělávací sekce Člověka v tísni, o. p. s.

www.rozvojovka.cz/fakta

Doporučená literatura:

GOMBÁR, E.: *Moderní dějiny islámských zemí*. Karolinum, Praha 1999.

HORÁK, S.: *Afghánský konflikt. Public History a Petit*, Praha 2005.

HOSSEINI, K.: *Lovci draků. Rozmluvy*, Praha 2007.

VOGELSSANG, W.: *Dějiny Afgánistánu*. Grada, Praha 2009.

Poslední aktualizace: 6/2014

Jeden svět
na školách

Projekt byl podpořen z prostředků české rozvojové agentury a Ministerstva zahraničních věcí ČR v rámci Programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR